

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TASARIM ANASANAT DALI
İLETİŞİM SANATLARI VE TASARIM SANAT DALI

**POP SANATINDAN GÜNÜMÜZE KADIN İMGESİ VE
İLLÜSTRASYON SANATINA YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Merve Ebru ERGİN

İstanbul, 2023

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TASARIM ANASANAT DALI
İLETİŞİM SANATLARI VE TASARIM SANAT DALI

**POP SANATINDAN GÜNÜMÜZE KADIN İMGESİ VE
İLLÜSTRASYON SANATINA YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Merve Ebru ERGİN

Öğrenci No:

2020027004

Orcid ID:

0000-0003-3864-2386

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Pınar CEYLAN

İstanbul, 2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Pop Sanatından Günümüze Kadın İmgesi ve İllüstrasyon Sanatına Yansımaları**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 19/06/2023

Merve Ebru ERGİN

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

19.06/2023

Enstitümüz *İletişim ve Tasarım* Anasanat Dalı *İletişim Sanatları ve Tasarım* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 2020027004 numaralı *Merve Ebru ERGİN*'in "*İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Pop Sanatından Günümüze Kadın İmgesi Ve Illüstrasyon Sanatına Yansımaları*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 30/05/2023 tarih ve 2023/22 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile Zoom programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "*OYBİRLİĞİ*" ile "*KABUL*" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Pı*** CE***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Bu*** PE***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Ba*** OS***
(Yeditepe Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Merve Ebru ERGİN
Danışmanı : Dr. Öğr Üyesi Pınar CEYLAN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2023
Alanı : İletişim Sanatları ve Tasarım
Anahtar Kelimeler : Pop Sanat, Kadın İmgesi, İllüstrasyon

ÖZ

POP SANATINDAN GÜNÜMÜZE KADIN İMGESİ VE İLLÜSTRASYON SANATINA YANSIMALARI

Pop sanat akımı, 50'li yılların ortalarında yenilikçilik arayışına giren sanatçı topluluğu sayesinde oluşmaya başlamıştır. Yaşam felsefesi haline getirdikleri akımın temel alt yapısını popüler kitle kültürü oluşturmaktadır. Geniş yelpazeye yayılan kültürün içerisinde eserlere yansıyan kadın imgesi, ayrı tutulmaktadır. Sanatçıların teknik ve fikirsel özgünlükleri kadın illüstrasyonlarına yansıyan görüntüleri değerlendirilmiştir. Kadın imgesinin getirdiği güzellik ve estetik anlayışının tarihsel dönem süreçlerinden bahsedilmektedir. Pop'un modern yeniliklerden etkilenen illüstrasyon ve kadın imgesi günümüz döneme kadar geldiği süreç aktarılmıştır.

İllüstrasyon, görselliğin oluşturduğu dil yapısının temel ilkelerini oluşturmaktadır. İlkel çağın başlangıcından günümüze kadar gelen zaman içerisinde, temel yapısı bozulmadan gelişimler sayesinde ilerleme kat etmiştir. Dönemimizde her sektöre hitap etmesiyle istek durumundan çıkmış, ihtiyaç haline gelmiştir. İllüstrasyon sanatının ortaya çıkışının getirdiği etki ile tarihsel geçmişi, dönemsel ve tekniksel gelişmelerinin bahsedilmesiyle birlikte örnek resimlemeler yoluyla desteklenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Pop sanatının eğlendirici ve mesajlar yolu ile illüstrasyon tasarımlarına yansıyan kadın imgesinin oynadığı rolü açıklamaktır. Kadın, toplum içerisinde yer edinme çabası, geçmiş dönemden günümüze kadar gelen süreçteki mücadelesi, resmedilen görüntüleri üzerinde analiz edilmiştir.

Estetik ve güzelliğin akla ilk olarak kadın cinsinin gelmesini sağlayan oluşumların getirdiği etki süreci araştırılmıştır. Sanata yansıyan eserler yolu ile aktarım sağlanmıştır. Kadın imgesi, Pop sanatta yaşadığı illüstrasyon g rselleri, ge mişten günümüze kadar gelen s re  içerisinde durumu analiz edilmiştir.

Name and Surname : Merve Ebru ERGİN
Supervisor : Dr. Lecturer Pınar CEYLAN
Degree and Date : Master Thesis, 2023
Major : Communication Arts and Design
Key Words : Pop Art, Woman Image, Illustration

ABSTRACT

THE IMAGE OF WOMEN FROM POP ART TO THE PRESENT AND ITS REFLECTIONS TO ILLUSTRATION ART

The Pop art movement began to emerge in the mid-50's thanks to the artist community who sought innovation. Popular mass culture constitutes the basic infrastructure of the movement, which they have turned into a philosophy of life. The image of women, which is reflected in the works in a wide ranging culture, is kept separate. The technical and intellectual originality of the artist and their images reflected in the female illustrations were evaluated. The historical period processes of the understanding of beauty and aesthetics brought by the image of woman are mentioned. The process of Pop's illustration and woman image, which is influenced by modern innovations, until today has been conveyed.

Illustration constitutes the basic principles of the language structure created by visuality. From the beginning of the primitive age to the present, it has made progress thanks to the developments without deteriorating its basic structure. In our period, it has come out of a demand situation and has become a necessity, as it appeals to every sector. With the impact of the emergence of the art of illustration, its historical background, periodical and technical developments are supported by example illustrations.

The aim of this study is to explain the role played by the female image, which is reflected in the illustration designs through the entertaining and messages of pop art. The woman, her effort to take a place in the society, her struggle from the past to the present, were analyzed on the images depicted.

The effect process brought by the formations that bring aesthetics and beauty to the mind first of the female gender has been investigated. The transfer is provided through the works reflected in the art. The image of woman, the illustration images that she lived in pop art, the situation from the past to the present were analyzed.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

GÖRSEL LİSTESİ ii

SÖZLÜK..... iv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. POP SANATI VE GELİŞİM SÜREÇLERİ.....6

İKİNCİ BÖLÜM

2. SANATTA GÜZELLİK ANLAYIŞI VE BEDEN İMGESİ 16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. POP SANATINDA KADIN İMGESİ 26

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. POP SANATI VE İLLÜSTRASYON 46

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜNÜMÜZ İLLÜSTRASYON SANATINDA POP SANATIN ETKİLERİ
VE KADIN İMGESİ YANSIMALARI..... 61

SONUÇ 75

KAYNAKÇA.....78

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa No.

Görsel 1. Richard Hamilton, "Bugünün Evlerini Bu Denli Farklı, Bu Denli Cazip Kılan Nedir", 1956	10
Görsel 2. Atinalı Praksiteles, "Kridos Afrodit", M.Ö 4.....	19
Görsel 3. Sandro Botticelli, "Venüs'ün Doğuşu", 1486.....	21
Görsel 4. Tiziano Vecellio, "Urbino'lu Venüs", 1538	22
Görsel 5. Eduardo Paolozzi, "Ben Zengin Bir Adamın Oyuncağıyım", 1947	27
Görsel 6. Tom Wesselmann, "Büyük Amerikan Çıplaklığı Bathub.3", 1963	29
Görsel 7. Roy Lichtenstein, "Boğulan Kız", 1963	30
Görsel 8. Andy Warhol, "Nigara, 1953, Marilyn Diptch", 1962.....	32
Görsel 9. Andy Warhol, "Marilyn Diptych", 1962.....	32
Görsel 10. Andy Warhol, "Gold Marilyn Monroe", 1962.....	33
Görsel 11. Andy Warhol, "Kırmızı Liz", 1963.....	35
Görsel 12. Allen Jones, "Sandalye", 1969.....	36
Görsel 13. Allen Jones, "Masa", 1969.....	36
Görsel 14. Allen Jones, "Perfect Match", 1966-1967.....	37
Görsel 15. James Rosenquist, "Seni Fordumla Seviyorum", 1961	38
Görsel 16. James Rosenquist, "Joan Crawford", 1964.....	39
Görsel 17. James Rosenquist, "Marilyn Monroe", 1962	40
Görsel 18. Mel Ramos, "Wonder Woman", 1981	42
Görsel 19. Mel Ramos, "Coca Cola", 1972	43
Görsel 20. Mel Ramos, "Velveete", 1965	44
Görsel 21. Albrecht Dürer, "Mahşerin Dört Atlısı", 1498.....	48
Görsel 22. Edmund Evans, Walter Crane "The Alphabet of Old Friends", 1932	50
Görsel 23. William Morris, "Strawberry Theif", 1883.....	51
Görsel 24. Alphonse Mucha, "Bieres De La Meuse", 1897	52
Görsel 25. Alphonse Mucha, "F. Champenois Imprimeur - Editeur", 1897	53
Görsel 26. Lucian Bernhard, "Stiller Shoes", 1908	54
Görsel 27. Roy Lichtenstein, "Belki", 1965	57
Görsel 28. Andy Warhol, "Look Mickey", 1961.....	58
Görsel 29. Andy Warhol, "Quadrant Mickey Mouse", 1981	58
Görsel 30. Andy Warhol, "Coca Cola", "Campbells Condensep", 1962.....	59

Görsel 31. Andy Warhol, "The Velvet Underground & Nico", 1967	60
Görsel 32. Ray-Ban, "Paint Can", 2009	63
Görsel 33. Ray-Ban, "Time To", 2020	64
Görsel 34. Pepsi, "Live for Now", 2013	65
Görsel 35. Hande Uğur, "Pandemic Venüs", 2020.....	66
Görsel 36. Hande Uğur, "Bayram Değil Seyran Değil", 2020	67
Görsel 37. Nesren Jake, "Super Hero Series", 2023.....	68
Görsel 38. Nesren Jake, "These Are The Games Of External Forces", 2022	69
Görsel 39. İlkem Güneri, "Boom", 2023	70
Görsel 40. İlkem Güneri, "Bang", 2023	70
Görsel 41. Kezban Arca Batıbeki, "Kadın İstedliğini Yarar", 2022.....	71
Görsel 42. Kezban Arca Batıbeki, "Hayatın Benimdir", 2022	72
Görsel 43. Gülsün Karamustafa, "Ya Rabbim Sen Bilirsin", 1981	73
Görsel 44. Hakan Kalay, "Marilyn Monroe", 2022.....	74
Görsel 45. Hakan Kalay, "Frida-Kedi", 2018.....	74

SÖZLÜK

İkon : Ortodoks Hıristiyanlarda, Hazreti İsa, Meryem Ana ya da Hıristiyan ermişlerinin, geleneksel olarak tahta üzerine yapılmış, kutsal kabul edilen resimlerine ya da küçük heykellerine verilen ad.

Kanon : Grekçedeki kanon kelimesinin ihtiva ettiği anlam, “ölçü, kanun, kural” anlamlarını da barındırmaktadır. Kanon kelimesinin eski devirlerdeki yaygın bir şekilde kullanılan anlamına en yakın anlam, Latincedeki anlamıyla doğrudan ilişkilidir: “doğruyu yanlıştan ayıran ölçü”, “kriter”.

Kore : Kore, Eski Yunan sanatında, ayakta duruyor hâldeyken betimlenen genç kız heykellerine verilen isimdir. Mermerden yapıp üstleri daha sonradan çeşitli renklerle boyanan koreler cepheden betimlenmiş heykellerdir. Ayakları genellikle yan yana ve birbirine bitişikken, bazen bir ayağın önde olduğu da görülür.

Kromolitografi : Renkli baskılar yapmak için uygulanan bir yöntemdir. Bu renkli baskı türü, litografi sürecinden kaynaklanmıştır ve renkli olarak basılan her tür litografiyi içerir. Fotoğrafları çoğaltmak için kromolitografi kullanıldığında, fotokrom terimi sıklıkla kullanılır.

GİRİŞ

İkinci dünya savaşından sonra başlayan ekonomik ve kültürel açıdan mental bir çöküşün yaşanmasına karşın eğlendirici, motive edici ve yaratıcı olan Pop sanat, aydınlanma ve modern yaşamın temellerini atmıştır. Akıma mensup sanatçıların, her birinin radikal düşünce ve tarzlarının bulunduğu bu tez içerisinde kendilerine has karakter ve yapılarını eserlerinde yansıttıklarına değinilmiştir. Özgür ruh ve düşünce yapılarıyla teknoloji çağının başlangıçlığını gösterdikleri modern anlayışın kapılarını aralamışlardır. 20. yüzyılın ortalarında başlayan akımın gelişimi ve günümüz döneminde markaların reklam aracı içerisinde dijital çağın getirdiği olumlu etkileri lansman edilmiştir.

Kadın imgesinin ele alındığı tez sürecinde kadına sunulan güzellik anlayışından bahsedilmiştir. Kadın, geçmiş dönem itibarıyla yer edinmeye ve bir kişiliğe sahipliğinin süreci güzellik anlayışı ile beden imgesi konusu aktarılmıştır. Güzelliğin felsefe alanına inildiği ve temelinin estetikten gelen güzelliğe yer verilmiştir. Estetik terimini, Alexander Baumgarten, akıl ve mantıksal açıdan yön almaya başlamasıyla Platon, Sokrates, Aristoteles gibi felsefecilerin şekillendirmesinde ileriye taşınmasını sağladığı ve estetik kavramından güzelliğin anlayışını çözümlüğüne kavuşması anlatılmıştır. Güzelliğin erkeğe bahşedildiği dönemden sıyrılması kadına hitap edilen bir unvana sahipliğinde sanatın ölçüler ile mükemmeliyetçiliği arayış yolu görülmüştür. Güzelliğin sanat ile bütünleşmesinde katkısı bulunan Praxiteles sayesinde kadının güzelliği yer edinmiştir. Kadın imgesi ikinci sınıf gibi görünürlüğün ortadan kalktığı toplumsal, sosyal, kültürel açıdan benimsenmesi sanat eserlerinin temel konusunu alması ile yer aldığı fark edilmiştir. Dönemsel olarak ele alındığında kadının değerinin ve beraberinde gelen farkındalıklar meydana çıkmıştır.

Rönesans döneminde sanata ilginin yoğunluğu ile birlikte gelen kadının, eserlerde yer alması toplumu etkileyen ve yön almasında yardımcı olan sanatçıların katkısı büyüktür. Toplumu algı seçiciliğinde yer edinen sanatçılar dönemsel düşünce ve hareketleri en iyi aktarım sağladıkları sanat olmuştur. Kadın, hor görülüp, dışlanan algıdan çıkışını sağlayan en büyük destekçileri sanatı şekillendiren

sanatçılardır. Her dönemin kendine ait özelliği, kültürü, yapısı bulunmasına rağmen sanatçı her zaman dönemin asil düşüncelerinde kendini göstermeyi başarmıştır. Rönesans döneminde, kadın temsili olarak değer görmeye başlamıştır. Öyle ki Venüs olarak terimlendirilen güzelliğin sembolü, birçok sanatçının hayatına dokunmuş, eserlerinde baş mertebede olan kişi haline gelmiştir. Ünlü sanatçı Sandro Botticelli'nin yapmış olduğu Venüs'ün doğuşu eserinde bulunan güzelliğin sembolü haline gelen Venüs ilgi gören eser haline gelmiştir. Güzelliğin tanrıçası Venüs, dönemin modası haline gelen saç modeli, renk ve bakım gibi kadınlarda yaygın haline gelen görünüş bütünlüğü Venüs'te toplanmıştır. Zarafet ve asilliğin bedene bürünmesi Venüs'ün üzerinde toplanması kadınların göstergesi olarak yansıtıldığı sembol haline gelmesiyle en iyi örnekler arasında yer almıştır.

Sanat eserlerine yansıyan ve bakış açısının değişmesinde önemli etken haline gelmesi sonucunda güzellik, saray hayatının ihtişamlı gösterişli hali yerine, şehir yaşamının güncel, kültürel hayatını almaya başlamıştır. 17. yüzyıl döneminde ölçü, uyum ve ışık açıları ile sağlanan denge sayesinde eserlerin mükemmel seviyeye ulaşması ideal güzelliği ulaşma çabasını göstermiştir. Güzellik kadına sunulmasının yanı sıra eserlere yansıyan ideal güzellik performans sergilemesi sunulmuştur. Sanat eserlerindeki her açıdan güzellik arayışını bulma çabaları ve kadınların, ev içerisindeki rol dışarıya çıkarak öz bakım gereksinimler, kozmetik ürün kullanımını getirmiştir. Kişisel bakımın yüklediği her avantajından yararlanılması dış görünüş olan yüz, saç, kıyafetteki özenli sistemin değişimlerini etkilemiştir.

18. yüzyıla gelindiği zaman radikal değişimlerin baş göstermesi kılık, kıyafet faktöründe hür bir sistemi getirmiş ve Aydınlanma çağı, tamamiyle olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Dönemin ihtişamı eserlerde resmedilen kadın görüntüsü abartılı kıyafet, saç ve makyajın yoğunluğunu aktarmıştır. Erkek egemenliğinin olduğu bulutların dağılmaya başlaması dişil dönem olarak tabir edilen zaman dilimini oluşturmuştur. Dişil dönemin getirdiği rejim sayesinde kadının benimsendiği gizlenme veya saklanma gibi kavramların yok olmaya başladığı özgür sistem, kadınların yararına önemli bir katkıda bulunmuştur. Sosyal ve kültürel açıdan her konumda yer alabilme potansiyeline sahip olmuşlardır.

Dişil dönemin abartılı durumu dinginleşmeye başladığı 19. yüzyıl zamanı kadınlara cazip gelen her durum normalleşmeye başlamıştır. Abartıya kaçan makyaj, kıyafet, saç devri ortadan kalmıştır. Kadınların kendilerine uyguladıkları bakım, modern güzelliğe doğru giden adımlarda ticareti yapılmaya başlayan kozmetik ürünleri artık ihtiyaç haline gelmiştir. Reklamlara aktarılan bakım ürünlerini kullanım aşamaları, yönlendirilip ilgi alanına ulaşmasının sağlandığı günlük yaşamın parçası haline gelmiştir.

Teknolojinin gelişmesi ile yayınlaşmaya başlayan kitle iletişim araçlarının kullanımı kişisel bakımlardan ziyade hayatın içerisinde kullanılan eşyalara yüklenen duygu dolu anlamları getirmiştir. Güzellik kavramı anlam bütünlüğü değişmeye başlamış nitel durumdan nicel durum özelliklerine geçiş yapmıştır. İnsan ve nesne arasında bağ ilişkisi kitle iletişimin getirdiği ticarileşme hal durumu rekabet sistemini oluşturmuş ve devamlılığın geldiği seri üretim mekanizmasını getirmiştir. Günlük eşya ve nesnelere yüklenen anlamlardan doğan Pop sanat akımı, diğer sanat akımlarından ayıran en belirgin özelliklerinden biri sayılmıştır. Pop sanatçıları, yer verdiği ve çalışmalarının genel temel kavramını oluşturan nesneler, günlük kullanım eşyalarını işledikleri eserlerinde ideal düşünce yapılarını oluşturdukları modern popüler kültürü yansıtmışlardır. Eduardo Paolozzi, Tom Wesselmann, Roy Lichtenstein, Andy Warhol, Allen Jones, James Rosenquist, Mel Ramos gibi Pop sanatçıları nesne ve eşyalar haricinde kadın imgesine ağırlık vermişlerdir. Popüler kültürün etkisi ile ünlü kişileri, tarzlarına göre uyarlayıp yükledikleri kişisel anlam bütünlükleri ile oluşturmuşlardır. Kadın imgesinin değerine değer kattıkları ve özgürce dile getirişleri Pop'un korkusuz ve çığır açıcı yenilikleri has özellikleri arasında yer almıştır. Kadın imgelerinde yüz ve bedensel yapıdaki imgeleri, canlı renk bütünlüğü ile oluşturulan kompozisyonun her detayında anlam yüklenmiştir.

Tarihin ilk çağından itibaren insanların birbirleri ile görsel dil yoluyla iletişim kurmasını sağlayan mağara duvarlarına resmettikleri görseller illüstrasyonun ilk örnekleri arasında yer almıştır. Resimler yoluyla duygu ve düşüncelerini ifade anlayışlarını aktarmışlardır. Mağara duvarları, taş yüzeylerine çizilen resimlerin günümüz dönemine kadar gelen kalıntılar görsel iletişimin yansıttığı aracı vasfını

evrilleşmesi sonucunda illüstrasyonun çıkışını sağlamıştır. İllüstrasyon, mesajın, bilginin, iletilmek istenilen konunun görsel dil ile sanatçının özgün ruhuna göre iletmek istediği resimlemedir. Kitap, dergi, gibi öğretici materyallerin içerisinde sıklıkla kullanılan illüstrasyon, başlık, slogan gibi yazılı metinlerin kavramaya dayalı olarak etkisini kuvvetlendirici görsel yol ile aktarmıştır. İllüstrasyonun teknik gelişimlerinin başlangıcını oluşturan ağaç ve gravür gibi malzemeleri, baskı tekniğine göre uyarlanması ile başlamıştır. Albrecht Dürer'in baskı tekniğiyle yaptığı illüstrasyon eserlerine uyguladığı doku hissi ve denge ahenki bütünlüğü illüstrasyonun baskı tekniğine uygulanışının en iyi örnekleri arasında yer almakla birlikte teknik gelişimlerin sağlanacağı ileri seviyeye yön göstermiştir. Baskının gelişim göstermesi sayesinde matbaanın ilerlemesi doğru orantılı şekilde ilerlemiştir. Çeşitli baskı tekniklerinin ortaya çıkışıyla illüstrasyona rağbet çoğunluğun görülmüş ve litografi tekniğini biçimlenmiştir. Ticaretin ve seri üretimin sağladığı mecralara yöneltilen her kesime hitap edilen illüstrasyon tasarımlarını getirmiştir. Dergi ve gazetelerlerin günlük kullanım derecesinde ulaştığı seviyede görsel kullanımı ihtiyaç durumuna gelmesiyle geleneksel el çizimleri illüstrasyon kullanımını getirmiştir.

Oyma tekniği ile yapılan illüstrasyonları renk katan sanatçı Edmund Evans, çocuk kitaplarında içeriğe uygun şekilde görseller üretmiştir. Kromoglitografi'nin mucidi sayılan renklendirilmiş teknik Evans sayesinde ortaya çıkmış ve afiş, reklam, dergi gibi kitleye yönelik mecralarda kullanımı gerçekleşmiştir. Victoria Dönemin'in abartılı süslemeciliği, Art & Crafts'ın ticarileşmeye karşı el sanatlarını önemini desteklemesi, Art Nouveau ise güzel sanatlar ve uygulamalı sanatların arasında ayrımı ortadan kaldırmıştır. Victoria, Art&Crafts, Art Nouveau dönem akımlarının abartılı illüstrasyon tasarımlarının yerini amaca yönelik minimal sade illüstrasyonlar tasarımları almıştır. Sadeleşmenin getirdiği Plakatstil, Lucian Bernhard'ın illüstrasyon tasarımı ile ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın dönemsel sanat akımlarının farklılıklar göstermesine karşılık illüstrasyon sanatı etkisinde kalmış ve dönemsel olarak değişkenlik göstermiştir. Modern sanatın kendini gösterdiği çağda sosyal ve kültürel açıdan ileriye dönük olarak yaşadıkları izlenim sayesinde illüstrasyon geniş alana yayılmıştır. Kübizm,

Fütürizm, Dada akımlarının tarz anlayışına değişmiştir. İkinci Dünya savaşından sonrasında etkilerini yaşadığı moral ve mental çöküşe sahip olan toplumun durumundan bir kurtuluş niteliğinde gelen Pop sanat anlayışı doğmuştur. Popüler kùltürü yakından takip etmesiyle yapılan çalışmaların hem eğlendirdiğı hem de öğrettiğı gizli mesaj ve imaların bulunduğı afiş, poster, çizgi roman gibi kapsamlı alanları illüstrasyon tasarımlarıyla aktarılmıştır.

Günümüz dönemine bakıldığı zaman illüstrasyon geniş yelpazeye yayılmıştır. Reklam, basın yayın, medikal, gibi farklı kategorilerde dallara hizmette bulunan illüstrasyon, teknolojinin ileriye taşınmasıyla birçok alana hakimlik sağlamıştır. Akılda kalıcığın güçlendirilmesinin sağlandığı canlı renk kullanımı ve stil olarak Pop sanatın günümüzde itibarının korunması enerjik bir hava katarak alıcıları harekete geçiren çözüm odaklı sonuçlara yol açmıştır. Pop sanatından günümüze kadın imgesi ve illüstrasyon sanatına yansımaları konulu tez çalışmasında yer verilmek istenen amaç içerisinde, Pop sanatın illüstrasyon tasarımına katkıları aktarılmak istenmiştir. İllüstrasyon sanatının tarihsel yapısı ve teknolojinin gelişmesine yönelik yol serüveni incelenmiştir. Bu yol üzerinde basın yayın mecraları ve reklamlar üzerinde etkisi açıklanacak ve örnekler ile sunulmuştur. Pop sanatçıları, illüstrasyon eserleri ile kadın imgesine verdikleri önem ve yeri araştırılmıştır. Kadın imgesinin, illüstrasyon tasarımları etkisi araştırılıp bu yönergeler üzerinde günümüze yansıyan durumu açıklanmıştır. Kadın imgesine dayatılan güzellik algısının oluşumu, sebebiyeti ve gelen son durumu analiz edilmiştir. Pop sanatın günümüze kadar gelen süreç içerisindeki teknikleri, illüstrasyon sanatçılarının örnek çalışmaları ile sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. POP SANATI VE GELİŞİM SÜREÇLERİ

1950’li yılların ortalarında Pop sanat, ilk olarak İngiltere’de başlangıç adımlarını atmıştır. Aynı eş zaman sayılan farklı coğrafyalar üzerinde bulunmasına rağmen birbirinden habersiz baskınlık kurduğu ve devamlılığını sürdürdüğü yer Amerika olmuştur. Avrupa’nın sanat merkezi Paris, İkinci Dünya Savaşı yılları zamanı içerisinde merkezi konumdan çıkmıştır. Avrupa’nın, dünya liderliği sona ermiş ve Amerika devralmıştır. Dünya üzerinde Amerika’nın hakimiyet kurduğu ve birçok sanatçının Avrupa’dan, Amerika’ya yerleşmesi sanat akımı üzerinde önemli etkenlerden biri olarak sayılmıştır. Amerika’nın sanatın merkezi konumuna gelmesinin diğer önemli sayılan hususlardan biri de güç ve iradenin yer almaya başladığı ekonominin kuvvetlenmiş olmasıdır. Ekonominin güçlenmesiyle birlikte sanata olan ilginin artış göstermesine karşılık dergiler, sanat galerileri ve sanat okulları açılmaya başlamıştır. Artık sanatın kalbi Paris’te değil Amerika’nın New York eyaletinde atmaya başlamıştır.

İngiltere ile hemen hemen aynı yıllarda Amerika Birleşik Devletlerin’de de popüler kültür verileriyle ilgilenen ve dönemin egemen sanatsal üslubu Soyut Dışavurumculuk’tan uzaklaşma eğiliminde olan bazı genç sanatçılar dikkat çekmeye başlamıştır. 1950’li yıllarda Robert Rauschenberg’in gündelik bir nesneyi geleneksel boya resmi ile buluşturan “*Yatak*” türünden eseri, Jasper Johns’un bayrak, atış tahtası gibi imge ve nesnelerden yola çıkılarak gerçekleştirdiği resimler, Amerikan Soyut Dışavurumculuğu’na alternatif arayışlar içinde olan genç kuşak için çığır açıcı bir nitelikte olmuştur (Antmen, 2010:161).

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika, ekonomik ve sanayi gücünün getirdiği etkiyle tüketici toplumunu doğurmuştur. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, gelenek ve toplumsal değerlerin zincirlerini kıran yeni genç kuşak oluşmaya başlamıştır. Seri üretim, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve tüketim çılgınlığının had safhaya gelmesi sebebiyle ilgiyi arttırmıştır. İngiltere ve Amerika’da sanatçıların eserlerinin baş konusu olması ile Pop Sanat akımının oluşması ve değer görmesi ön

görülemeyen bir başkaldırı niteliği taşımaya başlamıştır. Soyut dışavurumculuğun orta yaş öncüleri, genç nesil için yeni arayış kapılarını açmış bulunmuştur. Pop Sanat, Soyut Dışavurumculuğa karşı çıkarak kurulmuş ve yeni akım olarak görülse bile Rauschenberg ve Johns sanatçılar öncüleri arasında yer aldığı ve iki sanat akımı arasında köprü görevi yapmışlardır.

“*Pop*” sözcüğü, sanat etkinliklerinde geniş bir alanı kapsamıştır. Bu sayısız etkinliklerin paylaştıkları ortak yönler, kitle iletişim imgelerine dayanmaları ve aynı yaratma sürecinden geçmiş oldukları öngörülmüştür. Bu yeni akım için başka pek çok isim önerilmiştir. Bunlardan “*New Vulgarism*” (Yeni Bayağılık, Adilik), eleştirmenlerin duyduğu tiksintiyi ifade ederken, Yeni Gerçeklik ve Yeni Dadacılık gibi isimler ise bu akımların sanat tarihiyle olan bağlarını vurgulamıştır. Pop adının tutulmasının nedeni ise televizyon, radyo, gazete gibi kitle iletişim araçlarına olan ilgi yönelimi olmuştur. Kitle iletişim araçları, televizyon, radyo, gazete, dergiler gibi basılı ve görsel mecraların başka hiçbir sanat akımında görülmemiş bir katılımı Pop Sanat adını alması, bu hareketin gelişmesine destek olmuştur. Pop Sanat, özgün ruhların ürettiği radikal değişimler ile savaşçı, aynı zamanda kattıkları canlı renk bütünlüğü ile eğlenceli olmuştur. Kitle iletişim araçlarının rağbet görmesinin başında gelen Pop Sanat, müzik alanının kapsadığı şarkıcı ve toplu gruplardan oluşan yeni bir dünya arasındaki bağ oluşumunu yansıtmıştır. 60’lı yıllar içerisinde rağbet gören Pop müzik, olağanüstü bir ilgi uyandırmış ve büyük başarılar imza atmıştır. İngiltere’de yapılan Pop Sanat akımın sanatçıları, sinema yıldızları ve popüler kişileri eserlerinde yer vermişlerdir. Sanatçıların, kitle iletişimin getirdiği, popüler kültürü yakın takibe almışlardır (Lynton, 1991: 289).

Pop Sanat, Dadaizm’in mirasçısı olarak bağdaştırılmasının yanı sıra arasında önemli farklar görülmüştür. Biri kültürel değerlere proteste uygulayıp saldırırken, diğeri ise bu durumun olumlu çözümler üretilen eserlerine yansıtmıştır. Dadaizm’in devamı olarak görüldüğü Dadacılık olarak nitelendirilen Pop Sanat, bazı sanatçıların tepkisine yol açmıştır. Bu duruma örnek olarak eski Dadacı olan Marcel Duchamp bir arkadaşına yazdığı mektupta bu konudan rahatsızlığını kaleme almıştır: “*Bugün Yeni Gerçekçilik, Pop Art, Asemblaj gibi terimlerle anılan Neo- Dada’nın kökeni Dada’dır*

düpedüz; bugünün sanatçılarına da kolay bir çıkış yolu oluşturmaktadır. Ben hazır-nesneyi keşfettiğimde estetik olgusunu yerle bir etmeyi amaçlamıştım. Neo-Dadacılar ise benim hazır-nesnelerimde estetik güzellik buluyorlar! Şişeliği ve pisuarı meydan okumak için suratlarına fırlatmıştım, ama bak onlar bunları estetik açıdan övüyorlar!”) demiştir (Antmen, 2010: 161).

İkinci Dünya Savaşından sonra değişen ve dönüşüme uğrayan Dünya’da çağdaş kitle kültürü etkilerini göstermeye başlamıştır. İngiliz kültürel çalışmaların *Bristish Cultural Studies* ile önde gelen isimlerden olan Richard Hoggart ve Raymond Williams tarihin kültürel, toplum bilimi ve sanat üzerindeki etkisi gibi araştırmaları ile bir anahtar yapıt olarak kabul edilmiştir. Richard Hoggart’ın 1957 yılında *The Ses of Literacy* (Okuryazarlığın Kullanımı) isimli çalışması, çalışan sınıfların dünya görüşü ve yaşam biçimlerini, iş ve ev ilişkilerini, aile, sözel gelenek ve dinsel inançlarının izini sürerek işe başlamışlardır. Hoggart’a göre eski davranış biçimleri magazin gazeteleri, karton kapaklar romanlar, parlak dergiler ve jukebox gibi yeni eğlence biçimleri tarafından değişime uğramıştır. Modern dünyanın iletişim araçlarıyla yayılan çağdaş kitle kültürünü benimsemeye çalışıp araştırmalarına devam etse bile Richard Hoggart yok olmakta olan dünyaya özlem duyduğunu ifade etmekte kendini geri alamamıştır. Hoggart’ın kısa ömürlü kültür kuramını devralan Williams 1958 yılında *Culture and Society* (Kültür ve Toplum) isimli çalışmasında uzun ömürlü olarak sosyo-ekonomik, politik ve toplumsal açıdan nasıl şekillendiğini konu edinerek dönemin geleneksel ve kültürel değişimlerini yok olmaya başladığını anlatan önemli bir çalışma oluşturmuştur. Williams’ın Kültür ve Toplum kitabından sonraki kitabı 1961 tarihinde yazmıştır. *The Long Revolution* (Uzun Devrim) kitabında toplumun sosyolojik açısını ele alarak duyumsama yapısı ve zamanın ruhu kavramlarını işlemiştir. Williams’a göre bir duyumsama yapısı kişisel ya da bireysel bir şey olmayıp, daha çok bir toplum ya da kuşaklar tarafından paylaşılır. Kültür analistlerinin bir duyumsama yapısını yeniden ele geçirebilmek için yapmaları gereken şey yazılar, yapılar ve moda gibi belgelenmiş kültürü kullanmaktır (Smith 2001:152,154).

İngiltere’de Richard Hoggart ve Raymond Williams popüler kültür kavram çalışmaları ve sanat akımı olarak döneme damgasını vuran Pop Sanatı, İngiltere’nin kültürel yakşalamı ile rastlantısal olarak ortaya çıkmıştır. Sanatçılar modern iletişim araçlarıyla yayılan kültürün, değişen ve gelişen teknolojinin toplumsal yapısının değişime uğradığını görmüşlerdir.

1952 yılında İngiltere’de ilk kez pop kavramı, “*Institute of Contemporary Arts*” bünyesinde birçok farklı sanat dalıyla uğraşan sanatçıların bir araya gelerek modern kitle kültürünün sorunlarına çözüm üretmek amacıyla “*Independent Grup*” (Bağımsızlar Grubu) kurulmuştur. Grup içerisinde Pop sanatın kurucuları sayılan ressam Richard Hamilton ve heykeltıraş Eduardo Paolozzi başta olmak üzere, mimar Allison ve Peter Smithson, sanat eleştirmeni Peter Reyner Banham, mobilya tasarımcısı Nigel Walters gibi isimler yer alıyordu. Aynı yıllar içerisinde Bağımsızlar Grubun üyesi Eduarda Paolozzi tarafından ‘*Bunk*’ isimli konferans düzenlemiştir. Konferansta Paolozzi’in yansıttığı görsel serisi dikkat çekici olmuştur. Amerikan dergilerinden, çizgi romanlardan kesilip elde edilen renkli görseller ve imajlar pop sanatın temellerinin atıldığı kolaj çalışması olmuştur. Gruba daha sonrasında müzik yapımcısı, Frank Cordell, grafik tasarımcı John McHale ve sanat eleştirmeni Lawrence Alloway’de dahil olmuştur. Lawrence Alloway’ın Pop sanat terimini bulmadan önce Paolozzi’in 1947 yıllarında yaptığı ‘*I Was a Rich Man’s Plaything*’ (Ben Zengin Adamın Oyunağıyım) kolaj çalışması, 1972’de “*Bunk*” serisinin bir parçası olarak litografi olarak basılmıştır. Kadına yönelen silahtan mermi çıkmasının ardından gelen dumanın üzerine “*Pop*” yazısını kullanmıştır.

Bağımsızlar Grubunun bir diğer etkinliklerinden biri olan “*Parallel of Life and Art*” (Sanat ve Hayatın Paralelinde) sergisinde Life, American Vogue, Art News, Contemporary ve Future gibi dergiler, gazete ve broşürlerden oluşması ile dikkat çekici hal durumu oluşturmuştur. Sanat artık yaşamın dışında değil, yaşam ile paralel ilerlemekte düşüncesi doğrultusunda ilerleyen sanatçılar, kestikleri fotoğraf, graffiti, çocuk resimleri, röntgen filmleri orijinal boyutlarından çok daha fazla büyütülmüş olarak duvarlarda ve tavanda sergileyerek farkındalık yaratarak farklı bir bakış açısı sunuş durumu gerçekleştirmişlerdir. Birçok farklı alan dallarından oluşan anatomi,

mimarlık, futbol, doğa, tıp, bilim kurgu gibi konuların yer aldığı sergi içerisinde bir başlık altında toplanmışlardır.

1955'te Richard Hamilton'ın düzenlediği *“Man, Machine and Motion”* (İnsan, Makine ve Hareket) isimli medyanın, teknolojik gelişmelerin, tüketici kültürünün kitle üzerindeki etkisindeki endişelere yer veren sergiyi yapmıştır.

Görsel 1. Richard Hamilton, "Bugünün Evlerini Bu Denli Farklı, Bu Denli Cazip Kılan Nedir", 1956

Kaynak: <https://gaiadergi.com/richard-hamilton-bugunun-evlerini-denli-farkli-denli-cazip-kilan-nedir/> (12.09.22) tarihinde alındı.

1956 yılında Bryan Robertson tarafından Whitechapel Sanat Galerisinde düzenlenen *“İşte Yarın”* isimli sergide, Richard Hamilton tarafından gerçekleştirilen *“Bugünün Evlerini Bu Denli Farklı, Bu Denli Cazip Kılan Nedir?”* başlıklı kolaj, bütün gözleri üzerinde toplamıştır. Hamilton'ın dergilerden derleyip kesip yapıştırma tekniği kullanarak hazırladığı bu kolaj çalışması, Pop sanatın başlangıcı olarak sayılmıştır. İngiliz sanatçı, toplumun değişen ve gelişen yönlerini sunmak ile

kalmamış, modern dünyanın göstergeleriyle birlikte gündelik yaşamda istenen ve arzulanan kitle kültürünün yaşam içerisinde önemini de yansıtmıştır. Eserde modern yaşam içerisinde televizyon, film, kasetçalar, kahve makinesi, konserve ve yiyecekler, elektrikli süpürge, duvarda gelenekselliğe ait ama eskide kalınmışlığı temsilen aile büyüğüne ait portre, yanında Young Romance çizgi roman posterleri sergilenmiştir. Ev içerisindeki çalışan hizmetlinin, modern koltuk takımlarının, konum olarak evin merkezi bir alanı sembol edencesine pencereden görünen sinema salonunu, aile içerisindeki fertlerin maddi açıdan düşünülen ve merak edilen konforlu ideal yaşamını gözler önüne sermiştir. Ev içerisinde pazar gününün rahatlığını gösterme izlenim vermesi adına kadın, yarı çıplak olarak seyirlik bir nesne gibi görünüşü, erkek figürünün ise soğuk savaş yıllarındaki süper gücün kusursuz insan bedeni üzerinden çeşitli harman takviyeleri ile donanımlı asker yaratma isteğini fit, kaslı bedene sahip görünüşü çağdaş insan imgesini temsil etmiştir. Yükselen ve gelişmekte olan tüketim kültürünün en önemli detaylarını afişin içerisinde bir bütünlük halinde geniş insan topluluğuna sunmuştur. Hamilton, gündeme gelen illüstrasyon kolaj çalışmasında erkeğin elinde tutmuş olduğu kırmızı renkli lolipop'un üzerindeki sarı 'Pop' yazısı, Pop sanatın birincil kaynağını temsil etmiştir (Honnef: 2004,41).

Richard Hamilton, Peter Smithson'a yazdığı mektupta pop sanatını şu şekilde tarif etmiştir; “*Popüler* (büyük bir seyirci kitlesi için tasarlanmış), *Geçici* (kısa vadeli çözüm), *Harcanabilen* (kolayca unutabilen), *Düşük Maliyetli*, *Topluca Üretilmiş*, *Genç* (gençliği hedef alan), *Zeki*, *Seksi*, *Numaracı*, *Göz Kamaştırıcı*, *Büyük Bir İş*” (Frigeri, 2019: 12).

‘Pop Sanat terimini ilk kez 1958 yılında, İngiliz eleştirmen Lawrence Alloway (1926-90), Architectural Design dergisine yazdığı “*Sanatlar ve Kitle İletişimi*” başlıklı makalesinde popüler kültür ürünlerini tanımlamak için kullanmıştır (Antmen,2010:160). Alloway, pop sanat kavramını kitleler ile bağdaştırıp popüler kültür araçları tarafından seri biçimde üretilen sanat olarak kullanıma sürmüştür. Pop sanatını ve sanatçıları resmi olarak varlığını açıklayarak geniş bir yelpazeye alıp değerlendirmeye başlamıştır.

Soğuk savaşlar döneminde gelişen güçlenen ekonominin ve siyasi alanda başarısının etkisiyle sanat kendini göstermeye başlamıştır. Amerikan kültürünün televizyon, radyo, sinema, dergi, plak şirketleri gibi basın yayın organlarının yaygınlık kazanması iletişim odaklı kitleyi ilgilendiren olayların yakından takibi ile alıcılara ulaşması önemli etken oluşturmıştır. Kitle kültürünün oluşturduğu oluşumlar, sanatın giderek gündelik yaşama yönelmesi durumunu getirmiştir. Toplumsal ve kültürel değişimler, sanatçıların ortaya koydukları eserler üzerinde etkisini göstermiştir. Teknolojik hızla gelişmesi ile ekonomik olarak güçlenen Amerika sanatta olan gücünün egemenliğiyle birçok ülkeyi etkisini altına almayı başarmıştır. Sanatsal gücün artması ile Paris'in sanat öncülüğü yitirilmiştir. Avrupadan, Amerikaya göç eden sanatçılar büyük önem taşıyan kaynaklar haline gelmişlerdir. O dönem de Amerikada soyut, özgün ve özgürce tuvale yansıtılan eserler birçok sanatçının yolunu izlediği soyut dışavurumculuk akımına ait olup, hakimiyet sürdürmüştür. İngiltere ile aynı zamanlarda Amerika'da ortaya çıkmaya başlayan Pop sanat, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Soyut Dışavurumculuk'tan, soyutlanmaya başlayan genç sanatçıların popüler kültürün etkisine kapılarak oluşum göstermesine ortam hazırlamışlardır. Kendinden önceki hiçbir sanat akımına benzemeyen Pop sanat akımı popüler kitle iletişim ürünlerinin etkisiyle geniş insan topluluğuna hitap etmiştir. Deneysel, gözlemsel arayışlara gereksinim duymadan varolan kitle iletişim araçlarını benimseyerek kullanmışlardır. Kitle sanatı veya yenilikçi bir hareketin habercisi olarak anılan Pop sanatın öncülerini Andy Warhol, Roy Lichtenstein, Claes Oldenburg, Tom Wesselmann, James Rosenquist gibi genç sanatçılar oluşturmaktadır.

Ortaya çıkan bu yeni sanat akımının dönüm noktası olmasında adım atan Amerikalı, Jasper Johns ve Robert Rauschenberg sanatçılarına dayanmaktadır. Modern sanatın getirdiği kitle kültürünün gerçeklerini, gündelik hayatta kullanılan nesneleri ve imgeleri, eserlerinde yorumlayan sanatçılar farklı yeni bir arayış içerisinde olup temelinin atılmasına ön ayak olmuşlardır. Jasper Johns'ın "*Flag*" (Bayrak) eseri ve Robert Rauschenberg'in "*Beg*" (Yatak) isimli eseri gerçeklikleri yansıtan evrensel bir bakış açısı sağlamıştır. Jasper Johns'un Bayrak eseri Amerika'da Leo Castelli Galerisinde sergilendiği zaman kitleler tarafından ülkenin

sembolü olan bayrağın aşağılayıcı ve alaycı bir ifade kullanıldığı dair kızgınlık oluşturmuştur. Gazete kağıtlarından kopardığı parçaları balmumu ekleyerek boyalar ile sabitleyip kolaj yapılarak oluşturulan bu eser serisi gündemin imajını konu alarak farklı kullanım metodu haline gelmiştir. İngiltere’de Lawrence Alloway kitlesel medya araçlarını pop terimi kullanarak nitelediği, Hamilton’ın pop kelimesini eserinde yazı ile belirttiği kolaj çalışmasında Rauschenberg’in kolaj, boya, asamblaj gibi birçok tekniği aynı anda kullanarak ortaya çıkardığı eserleri sanattaki yeni yönelimi gözler önüne seriyordu. Yerel kültüre özgü sembol ve simgelere yer verilmeye başlanmıştır (Eroğlu, 2021: 31).

Geleneksel soyut resim sanatı Soyut Dışavurumculuk akımının yerini gündelik yaşamın nesneler ve ürünlerine yer veren modern Pop sanat akımını benimsemeye başlamıştır. Pop sanat yalnızca resim sanatına hitap etmiyordu. Tuvallere yansıyan resimlerin aksine Cloes Olgenburg uzmanlık alanı olan heykel sanatını dönemin popüler yiyeceklerini tasvir ederek Pop sanatıyla bütünleştirmiştir. Teknolojik gelişmelerin, kültürel yaşam koşullarının değişmesiyle temel amacı tüketim kültürüne dayanan hayat anlayışı fastfood kültürünün popüleritesini gün yüzüne taşımıştır. Hamburger, pasta, dondurma devasal boyutlarda yumuşak heykelleri mizahi bir anlatılışla kitleye sunmuştur. Yaratıcı ve farklı imgeleri ile büyük reklam görünümü yansıtan eserleri ile James Rosenquist, kitle kültürünün televizyon, gazete dergi gibi kitle medyasının tüketim kültürünü yapmış olduğu büyük boyutlardaki reklam panoları birbiri ile bağdaştırılarak aktarılan tüketim nesneleri, eserlerinde oluşturması, Robert Indiana soyut, yapısalcı boyayışı ile mevcut nesneleri betimleyen figüratif tavrındaki ayrımı bilardo topları, yol levhaları gibi gündelik yaşam parçalarını Pop Sanatı ile ilişkilendirip ifadeler sunarak oluşturmuşlardır (Frigeri, 2019:170,185).

Pop Sanat, Amerikada dönemin getirdiği yenilikleri benimsemeye başlayan toplumu, tüketim kültür etkisiyle ulusal sanat ortamına taşıyarak güçlü bir şekilde göstermeyi başarmış bir sanat akımı haline gelmiştir. “*Amerikalı yaşam tarzı*” olarak gündeme gelen yaşam biçimi ürün bolluğu ve günlük hayatta kullanılan nesnelerin tüketim çılgınlığını gün yüzüne getiren etkisi sonucuyla oluşum

göstermiştir. Sadece Amerikada değil, birçok Avrupa ülkesini kendine hayran bırakan Amerikalılık olgusu sunmuştur. Amerikan Pop sanatçıları, gündelik yaşamın getirdiği popüler kültürü eserlerinde yansıtırken, İngiliz sanatçılar ise büyüledikleri Amerikan yaşam tarzını bir düş haline getirip yansıtmışlardır. Pop Sanat, gündelik hayatın içerisinde nesneleri, tüketime yönelen yaşamı aktararak geniş kitlelere ulaşmayı sağlamıştır. Sanatçılar, tüketim biçimlerini, seri üretim tekniğini kullanım gösterdiği yüksek kültür ve alt kültür olarak ikiye ayrılan din, dil, ırk gibi sınıfsal kategoriyi yok ederek hazır imgelerden faydalanmışlardır. Andy Warhol yüksek kültür kavramını şu sözleriyle silip sürüyor;

(“Amerikanın başlattığı en güzel olgu, en zengin ve en fakirin ortak noktası aynı ürünleri satın alıp tüketmesi. Televizyon izlediğin sırada Coca Cola’yı görebilirsin. Bilirsin ki Başbakan da oyuncu Liz Taylor da Coca Cola içiyordur. Kola koladır ve istediğin kadar paran olsun sokaktaki dilencinin içtiği kadar değerli, iyi bir kola alamazsın. Bütün kolalar eşittir ve güzeldir. Bunu ülkenin Başbakan da biliyordur, oyuncu Liz Taylor da dilenci de biliyordur ve sen de biliyorsundur.”) (Eroğlu, 2021:213).

Kitlenin, marketlerde, alışveriş merkezlerinde kolay elde edilim sağlayabilen nesneler içerisinde başta Coca Cola şişeleri, Çorba Konserve kutuları, sigara paketleri, yiyecek ve içecekler, çizgi romanlar gibi birçok sıradan nesne Pop sanatçıları sayesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Pop’un öncüsülüğünde başı çeken Andy Warhol, ipek baskı tekniği kullanarak ortaya koyduğu tüketim kültürünü yansıtan Campbell’s çorba konserve kutuları ve Coca Cola şişeleri dönemin gündemi olan yaratıcı fikirlerin metodu haline gelmiştir.

Popüler görselliğe ilgi duyan Pop, basılı ve görsel medyanın yanında modern teknolojiyi, eğlenceyi, kültürel ve endüstriyel gelişimlerini yansıtarak geniş insan topluluğuna hitap etmiştir. İngilteredeki Pop sanatına oranla Amerika bu konudaki etkinlik alanı daha geniş olanaklara sahip varlığını sürdürmüştür. Kitle iletişim araçlarındaki düşsel olarak tasarlanan imgelerin cazipliğini en belirgin şekilde aktaran sanatçılar Andy Warhol ve Roy Lichtenstein’dir. Andy Warhol, yinelenen

özellikleriyle reklamcılığı ele alırken, Roy Lichtenstein ise resimli dergilerin görsel dilini konularını ve yöntemlerini ele almıştır.

Pop sanat Amerika’da hızla ortaya çıkarak kolayca geniş halk kitlesine ulaşp benimsenmeyi başarmıştır. Amerikan Pop’un öncülüğünü sürdüren sanatçıların çoğunluğu reklam sektöründen, güzel sanatlar geçiş yaparak farklılıklarını sergilemişlerdir. Gazete, resimli dergiler ve reklam imgeleri gibi kitle iletişim araçlarının kullanımı yönünden topluma mesaj, göndermeler ve toplum üzerindeki etkileri olan imgeleri ağırlıklı olarak seçmişlerdir. Günlük yaşamdaki nesnelerin yanı sıra para, seks, çizgi roman kahramanları, film yıldızları, ünlüler, siyaset ve politikacıları kullanmışlardır. Dönemin önemli popüler kültürü haline gelen sinemanın rağbet gördüğü Hollywood endüstrisi ile ilgilenen Pop sanatçılar, cezbedici ve çekici film yıldızlarını yakından takip ederek eserlerine ilham aldıkları vazgeçilmez bir unsuru oluşturmuşlardır (Tepmo Dergisi, 2012:23).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SANATTA GÜZELLİK ANLAYIŞI VE BEDEN İMGESİ

Toplum, her dönem yaşadığı süreç içerisinde değişim ve gelişmeleriyle birlikte gelen yaşanan kültürel olayların etkisiyle birlikte sanat, ilerlemiş ve ilgi artışı görmüştür. Süreç içerisinde özümseyip ilgi alanına girilmesinden doğan eğitim ve araştırma gereksinimleri, estetik bilimin gözlemler üzerinde araştırılmasına sebebiyet sunmuş ve sanatın hakikat yasalarını inceleyen estetik bilimin getirdiği güzellik kavramını ortaya çıkartmıştır. Toplum, her dönem yaşadığı süreç içerisinde değişim ve gelişmeleriyle birlikte gelen yaşanan kültürel olayların etkisiyle birlikte sanata olan ilgi artışı göstermiştir.

Estetik alanına hayat veren ve “*Aesthetica*” ismini verdiği terimin oluşmasını sağlayan modern felsefeci Alexander Baumgarten, akıl ve mantıksal açıdan yürütülmesini sağlamış, estetiğin sınırlarını çizerek duysal algı olgunluğu ve güzel üzerine düşünme bilimi olarak tanımlamıştır. Güzellik olgusunun duyular ile algılandığı doğrusunu, estetiğin ise duyular bilgisinin mantığı olarak düşünüp ayırtmış ve estetiğin bağımsız bir bilim dalı olarak ayrılmasının sonucuna varılmasını sağlayan kurucu olarak kabul edilmiştir (Tunalı, 2007:16). Baumgarten, estetiğin duysal algı yetkinliği durumunu güzellik alanı olarak betimlemiş ve estetik alanını güzeli araştıran bir kavram durumuna getirmiştir.

Estetiğin bir değer olarak yer kazanması Baumgarten ile başlangıç göstermiş olmuş olsa bile Antik Çağ dönemine kadar uzanıp süreç gösteren ve güzelliğin özünü, estetiğin güzellik yönünden verdiği haz ve olguları felsefe açısından bir değer içerisinde biçimlendirip analiz eden ilk kişi Platon olmuştur. Platon, estetiğin özüne inerek, estetiğin ilk temel düşüncelerin açığa çıkarılmasını sağlayan ‘*Büyük Hippias*’ isimli eseri içerisinde görüşlerini yansıtmıştır. Platon, hocası Sokrates’in felsefe açısından fikrini ileriye taşımış ve gelişim göstermesini sağlamıştır. Platon için estetiğin felsefe açısından varlığın temelinde yatan güzellik anlayışı, odak noktasına idea öğretisine koymuştur. Onun için idea, gerçekliği taşıyan bütün varlıkların temel ilkesini oluşturmuştur. Görünen kısmı gerçek dünyanın bir yansıması olarak kabul

etmiş ve ideaların oluşturduğu hakikatin görünmeyen kısmını asıl ideanın yanması olarak görmüştür (Platon, 2011: 218).

Platon, hocası Sokrates'in etkisinde kalarak ilerlettiği güzellik anlayışını, gençlik dönemi, olgunluk dönemi ve yaşlılık dönemi olmak üzere toplam üç dönem içerisinde ayırmış olup sistematik biçimde ilerleterek şekillendirmiştir. Platon'un anlayışından önce İlkçağ sanat felsefesi genel olarak güzellik anlayışını doğa ve insan konuları üzerine ağırlık vermiştir. Batı Anadolu bölgesinde yaşamış olan filozoflar, metafizik, kozmolojik ve mitolojik gibi konuları ele alarak işlemişlerdir. O dönem içerisinde insan konusu üzerinde çalışmalar yapan Hesiodos, güzelliğin kadına has bir unsur olduğunu belirtmiştir. Hesiodos'a göre *“kadın, deniz, su, güzellik ve güzel olan kötülüktür.”* savında bulunmuş ve güzelliğin esas kaynağının kadın olduğunu belirtmiştir (Bozkurt, 2020: 103).

Platon, gençlik döneminde sokratik düşüncenin etkisinde kalarak güzel ile iyilik kavramlarını aynı uygunluğunu kanısına varmış, olgunluk döneminde ise güzelliğin derinliklerine inerek salt güzelik konusunu ele almıştır. Güzelliği, algılamamanın sevgiden geçtiğini belirterek yüce sevgi anlamında kullanılan Eros'u ön plana almıştır. Güzel olanın yaratımına ulaşmak için aynı zamanda varoluşsal olarak ölümsüzlüğe arzulanan derin hissin beden ve ruhsal olmak üzere iki yolunun olduğu savına varmıştır. Üç'e ayrılan dönemin sonuncu evresinde gelindiğinde ise güzelliği, matematik kavramların baskınlık kurduğu geometrik formlar ve oranlara dayalı nesnelerin temelini oluşturduğu ilkeler olduğunu tanımlamıştır. (Tunalı,2007: 224). Platon'un ardından öğrencisi Aristoteles, büyük yankı uyandıran ve kendinden sonraki süreç içerisinde gelişmelere sebebiyet sunacak olan güzelliğin ilk kuramlarının mimarisi olmuştur. Aristoteles, ölçü kavramı üzerinde durmuş ve güzeli belirleyen, düzen, oran ve açıklık olduğunu belirtmiştir (Ziss,2016:131). Aristotelesten sonraki süreç içerisinde sanat konusuna olan ilgi giderek azalma göstermeye başlamış olsa bile estetiğin kavramı olarak sayılan güzellik ilkesine karşı çalışmalar yapan Yunan filozofları, sonuca varılma noktasında matematiksel ölçülerin kavramları konusu içerisinde hemfikir buluşma yaşamışlardır.

Çıplaklığın sanat haline geldiği Yunan dönemi içerisinde erkeğe bahşedilmiş bir mahsus olarak görülmüştür. Klasik dönemin temellerinin atıldığı Arkaik dönem içerisinde anıtsal ve kireç taşına yontulmuş kabartmalı figüratif heykellerinin belirgin özellikleri içerisinde insan beden ölçülerine göre uyarlanılmıştır. Kadın bedeninin kıvrımsal ve bölgesel olarak belirginleştirilmiş keskin hatların ahlaka aykırı şekilde cinselliğin abartılı olduğu betimlenerek azaltılmaya yol açılmış ve Yunan sanatına geldiği süreç içerisinde kadın bedeni yerine çıplaklığın erkeğe özgü olduğu belirtilerek değiştirilmiştir (Yıldırım, 2008:31). Yunan dönemi içerisinde kadının ikinci sınıf konumuna yerleştirilmesinden ötürü benimsenen ataerkil toplum üzerinde ilerlenen süreç içerisinde erkeğin güç ve dinamikliğin sembolü olarak çıplaklığın erkeğe bahşedilmiş olduğu nitelendirilmiştir.

Platon öncesine bakıldığı zaman güzelliğin matematiksel işlendiği oran, simetri ölçüleri Grek felsefe düşüncesine ait olup, anatominin keşfi ve insan bedeninin tasvir edildiği ölçümler ile kavrandığı dönem olmuştur. Grek sanatı, Batı dünyasının sanat anlayışının başlangıç gösterdiği asıl husus olarak görülmüştür. Grek heykel sanatçısı Polykleitos, güzelliğin parçaların bütünlüğüne bağlı olarak işlendiği insan bedeninin, düzen içerisinde simetri, kanun anlamına gelen '*kanon*' (düzen veya kural) terimini tespit etmiş ve heykellerini kanon sistemine göre uyarlayıp işlemiştir. (Tunalı, 2007:323). Yunan sanatının insanın bedeninin ideal form güzelliği, kavram haline gelmiş olan kanon, temel formların bir bütün haline toplamıştır. Yunan dilinde kanon, Arapça ve Türkçe dillerine geçen yasa, kural, simetri anlamının karşılığı arasında yer almıştır.

Grek sanatının önemli detaylarından biri olan form ve ölçüler hareket halinde atletik insan bedenine uyarlanış biçimini oluşturmuştur. Çıplaklığın, içsel duyguları ortaya çıkarması, cinselliği çağrıştırmasından ziyade dış form hatlarının detayları önem kazanmış ve hareket halindeki oluş içerisinde ifade biçiminde durgunluğu yansıtmıştır (Turani, 2000:129). Biçimli vücut hatları, dik göğüsler, belirgin ince bel, dinamikliğin ve dışarıya yansıtılan enerjik hal durumundan dolayı genç kadınlar gözlem kaynağı olmuşlardır. Durgun yüz hatlarına sahip heykeller ise cinselliğe ve

arzu hissinin önüne geçilmesi istenerek hedeflemiş ve asıl önemli olanın yansıtılan biçim güzelliği olduğu düşüncesi içerisinde olmuşlardır.

Biçim ve ölçü verme alanında önemli bir heykeltıraş olan Atinalı Praxiteles, M.Ö 4. yüzyılda “*kanon*” sistemine yeni uyarlamalar getirmiştir. Yunan mitolojisinde güzelliğin sembolü olan tanrıça Afrodit’in ideal güzellik anlayışına sahip kadın bedenine yönelik simetri, hareketli “S” yapısını kullandığı “*Kridos Afrodit*” heykelini yapmıştır. Arkaik dönem içerisinde “*Kore*” (kadın heykellere verilen isim) heykelleri, vücut hatlarının kıyafetlere göre tasvir edilerek biçimlendirilmesi ve yapılan her kadın heykelleri, kıyafetin formuna göre uyarlanmıştır. Klasik dönem evresinde yapılan Afrodit heykelinin, çıplak olarak betimlendirilmesi geçmiş ile karşılaştırıldığında radikal bir değişiklik olmuştur (Boardman, 2005; Turani, 1992 162). Tamamen çıplak olarak betimlenen Afrodit heykeli, etin kaygan şekilde mermer ile bütünleştiğinin etkisi verilmektedir. Esnek yapıdaki vücudun, zarif ve narin el hareketleri ile estetik kazanan Afrodit’in cezbedici özellikleri vücut dili ile anlatım göstermektedir. Afrodit, kendinden sonraki süreç içerisinde çıplak kadın beden imgesinin önünü açmıştır.

Görsel 2. Atinalı Praksiteles, "Kridos Afrodit", M.Ö 4

Kaynak: <https://sanatkaravani.com/ilk-anitsal-nu-heykeli-knidos-afroditi/> (24.11.22) tarihinde alındı.

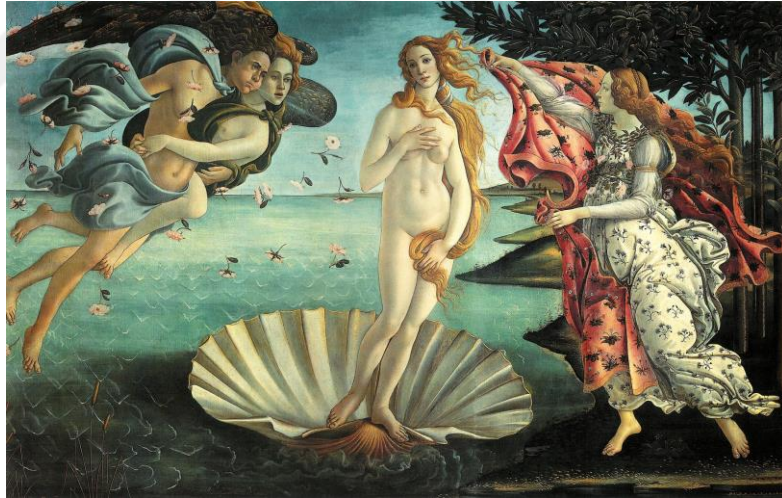
Yunan döneminde ataerkil toplumun ağır bastığı süreç içerisinde çıplaklığın erkeğe özgü olduğuna dair duvarları yıkan Afrodite betimlemesi olmuştur. Doğa üstü tanrıçanın güzellik anlayışı, insan beden imgesine göre uyarlanıp işlenmesi, kadın faktörünün güç ve itibar kazandığına dair gösterilen durum toplumun bakış açısının değişmesine sebebiyet sunmuştur. Kadının ikinci sınıf nesneliğinden ziyade, toplum içerisinde yer eden, varlığı kabul görülen, eşit koşulların sağlanmasının gerekliliği düşünce evrenselliğine, başlangıç göstermiştir.

Praxiteles'in ideal ölçüdeki beden kavramı, Orta çağ dönemine aktarılmış ve dönemin düşünce etkisine sahip olmasını sağlayan Vitruvius olmuştur. Vitruvius beden imgesinin oran, uyum ve simetri kavramlarını ayırmış biçimini üzerinde ilerlettiği dört sayısının insan tanısını yorumlamıştır. İki kolun yanlara açık şekilde uzaklığı, ideal boy ölçülüğüne eşit derece orantılı olmasını biçim olarak dört sayısını belirlemektedir. Vitruvius'un ideal güzel biçimli vücut oranı, Rönesans dönem sanatçısı Leonardo da Vinci'nin etkilenecek çizdiği Vitruviustan isimli bedeni “*Altın Oran*” olarak tanımlanmaktadır (Öğdül, 2010: 9). Leonarda da Vinci'nin daire ile bütünleştirilen karenin orta noktasına kolları ve bacakları açık şekilde çizilen çıplak erkek imgesinin altın orana yakın ölçüler ile tasarlandığı belirlenmiştir. Altın oran, Rönesans döneminde en aydınlık çağını yaşadığı süreçte Vinci'nin oranları kullanarak ürettiği tabloları içerisinde değerli bir yere sahip olan Mona Lisa, eseri yüz ölçülerinin uygunluğu altın oranı belirlemiştir (Krausse, 2005: 15).

Güzelliği, matematik alanında ölçüye göre uyarlayan, temelinde insan ve ruhu işleyen Rönesans döneminde imgelerin uyum ve oranı bütünlük kazanmıştır. Rönesans sanatçıları, görme hacimini yakaladığı işlevselliği ortaya çıkartmalarındaki durumun etkisi ile eserlerinde, figür fizyonomisine yüklenen ifade ve anlam duygusunun netliği ortaya oluşmuştur. 15. ve 16. yüzyılları dönemi içerisinde gerçekleşen Rönesans döneminin getirdiği güzellik, tablolarındaki detaylara sunulan derinlik ve hacimle birlikte çağın getirdiği yeni düzene ayak uydurmuş modernizmin içine girmiştir. Toplum içerisinde ayırtırma yapılmaksızın her kesime hitap eden ortak nokta olarak ilerleyen ve tabloların ana karakteri seçilen güzel kadın

portrelerinin ilgi çekiciliğinin artış görmesi ideal güzelliğe hayranlık duyulduğunun göstergesidir (Vigarello, 2013: 19-20).

Güzelliğin kadına ithafen olduğunu yorumlayan Rönesans kültürü, çok sayıda kadın imgesinin bulunduğu eserlere yer vermiştir. Kadının güzellik ile bağdaştırılmasına yüklenen yoğun anlam bütünlüğünde ilahi doğa üstü görülmesinden kaynaklanmış ve Antik mitolojiden ilham alınarak uyarlanan Venüs olarak adlandırılan güzellik tanrıçası, kadın imgeleri içerisinde ana tema olma niteliği taşımıştır. Çıplaklığı, pürüzsüz ve aydınlık vücutlarda uyarlanan kadın imgeleri bereketin sembolüğünü teşkil etmiştir. Rönesans sanatçılarının kendi yorumları ile yansıttıkları Venüs imgeleri ile kültürel yaşam içerisinde aktiflik gösteren kadınlar, günlük yaşamlarında kozmetik bakım ürünleri kullanan ve boyadıkları kızıla çalan sarı saçlarına verdikleri önemi sanat içerisinde eserlere yansıtılmıştır (Eco, 2016:196).

Görsel 3. Sandro Botticelli, "Venüs'ün Doğuşu", 1486

Kaynak: <https://gazetesanat.com/sandro-botticelli-ve-venusun-dogusu-uzerine> (25.11.22) tarihinde alındı.

Dönemin önemli ressamı arasında yer alan Sandro Botticelli, Medici ailesinin siparişi üzerine sevdikleri şiiirden esinlenerek “*Venüs’ün Doğuşu*” isimli eseri resmetmiştir. Tablonun sağ ve sol kısımlarında bulunan Rüzgâr tanrısı ve

Mevsim tanrıçası yer almıştır. Ana temayı oluşturan orta kısımda midye kabuğu üzerinde yer alan çıplak Venüs uçar pozisyonda yıkıya yaklaşmaktadır. Rönesans döneminin oran ölçülerine göre Venüs figürü, biçim bakımından orantısız şekilde çizilmiştir. Antik mitoloji ile dönemin anlayışı bütünleştirilerek oluşturulan eserin kadın figürü, zarif ve lirizm etkileri yansımıştır (Turani, 2000: 367).

Rönesans döneminde kadın, figüranlık rolünden çıkmış, eserler içerisinde ilahi kutsal konum sıfatında değer gören varlık haline gelmiştir. İkon haline gelen Venüs'ün kadınsı zarif güzelliği, üst mertebede sayılan Meryem tablolarının yerini almıştır (Vigarello, 2013: 33). Venüs bir elini göğüsüne, diğer eli ile kıızıla çalan uzun sarı saçlarının desteğini kullanarak mahrem bölgesini kapatmıştır. Yunan dönemine ait Kridos Afrodite heykelinin sembolik duruş biçimini yansıtmıştır. Önceki dönemlere ait çıplaklığın erkeklere bahşedildiği ahlaki nitelik, Venüs'ün çıplaklığında aynı etki görülmesiyle birlikte erotizmden uzak duru güzellik hakimiyeti kaplamıştır. Mitolojik anlamda doğa üstü güce sahip sayılan güzellik tanrıçası, içtenliğin yani ruhsal güzelliğin aktardığı huzuru gözler önüne sermiştir. Çıplaklığın keşfedilerek kadın imgelerinin yer aldığı tablolarda bulunduğu ve ideal güzelliğe ulaşıldığı, yeniden doğuş olarak adlandırılan Rönesans dönemi içerisinde fiziksel güzellik yeniden gün yüzüne çıkmıştır (Grieco, 2005:53).

Görsel 4. Tiziano Vecellio, "Urbino'lu Venüs", 1538

Kaynak:<https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-v/vecellio-tiziano/vecellio-tiziano-urbino-lu-venus-1861/> (27.11.22) tarihinde alındı.

Güzelliğin kadına bahşedildiği ve çıplaklığın had safhaya ulaştığıdır. Simge haline gelen Venüs, ideal insan form anlayışına uyum sağlandığı düşüncesi ile yöneltip ileriye taşınmıştır. Çeşitli imgelerin oluşturduğu farklı biçimlerdeki Venüsler resmedilmiştir. Rönesans döneminin gösterişli ve şehvetli saray dönemi mekân içine göre uyarlanılarak yatar pozisyonda çıplak biçiminde izleyicileri gözlemleyen Urbino Venüs imgesi, adeta mekânın uyumu ile bütünleştirilip oluşturulduğu göz alıcılığı tanrısallıktan ziyade erotik açıdan baskınlık göstermiş ve sadakatin temsilciliğini yapan yatak ucundaki köpek imgesi tablo içerisinde dengeyi eşitlemektedir. Arasse'nin ifade ettiği şekilde (2015), 16 yüzyıl döneminde Venedik sarayların mekân içinin tasarımı ve yatakların yüksek biçimli yapılandırılması, Urbino Venüs ise zemine üst üste yerleştirilen iki döşegin üzerine yatar pozisyonda serilmiştir. Kadın imgesi, diğer eserlere oranla kutsal tanrısallığın gerisinde kalmış ve Venüs olarak tabir edilen tabloda özgür duruşunun getirdiği etki ile davetkâr biçimli göz alıcılığı, cinsel cazibesini açığa çıkartan kadın figürü olarak ortaya çıkmıştır. (Arasse, 2015:96-98). Kozmetiğin yaygınlaşması ile önde gelen tablolara yansıyan Venüs imgesi, bakımlı ve süslü olarak yer almaya başlamıştır.

Kenneth Clark, 'Nü' adlı eserinde yer verdiği, çıplaklık ile nü arasındaki ayrıma açıklık getirmiştir. Resimde yer alan imgeler, izleyen seyircinin görme şekliyle alakalı olmasından kaynaklı olduğunu aktarmıştır. Çıplaklığın sadece kıyafetsiz olmak ile alakalı olduğunu nü ise sanat biçimi olduğunu ifade etmiştir (Berger, 2008:53).

Toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel olarak değişim gösterdiği 17. yüzyıl zaman diliminde bakış açılarının gelişerek uğradığı değişimin etkisiyle estetik ve güzellik anlayışları yenilikleri beraberinde getirmiştir. Güzellik, saray hayatından çıkarak şehir yaşamının içerisinde de yer edinmeye başlamıştır. Tablolara yansıyan ışıkların etkisiyle kazanılan derinlik ile güzelliğe yüklenen anlamın artış görmesi, kadınların kusurlarını kapatmak için kozmetik ürünlerine başvurmaya başlamışlar ve süslenmenin güzelliği getirdiği algısını oluşturduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır (Vigarello, 2013:63-93). Kadınların güzel görünmek için bakıma olan ilgisinin artış göstermesi ile kozmetik ürünleri kullanımı eş oranla yükselmeye başlamıştır. Doğal

güzellikten uzaklaştığı dönem zarfı içerisinde far, allık, ruj makyaj malzemeleri, ilginin merkezine konulmuş yüz güzelliğinden ziyade vücut hatlarının belirginliğini ortaya çıkartmak adına korseli kıyafetler tercih edilmeye başlamıştır. Kadın birey olduğunun farkına varmaya başlamış, ev içerisindeki rolünden ziyade hayat şartları içerisinde benimseyip yer edindiğini görmeye, kendini tanımaya başlamıştır.

Aydınlanma çağı olgunluk zamanlarını yaşadığı 18. yüzyıl döneminde kuvvetli yaratıcılığa sahip olan çağdaşlığın getirmiş olduğu mutlak değişimler, güzelliğin sunduğu zevk ve hoşnutluluğun karşısında hüküm sürdüğü bu dönemde akıl yerine duygular işlevini göstermiştir. Kadın, toplumsal hayatın içerisinde yoğun bir yer benimsemesine karşın kıyafetlere yansıtılan göğüslerin gizlenmediği, belirgin vücut hatlarının destekleyen aparatların moda haline gelmesi özgürlüğün temellerinin atıldığı güzellik anlayışını beraberinde getirmiştir. (Eco, 2016:252-259). 18. yüzyılın dışıl olarak tabir edilen bu dönemde kadının baskılığı erkek cinsinin önüne geçmiş, tablolarla resmedilen her iki cinsinde güzellik anlayışı, yoğun biçimde şekillendiği; pudralı yüzleri, bukleli saçları, süslü ve kabarık kıyafetleri neşeli ve şehvetli hayat biçimleri, kültürel ve sanatsal açıdan da etkilemiştir.

19. yüzyılda gelişen güzellik, toplum bireyleri tarafından hoş görü ile karşılanmaya başlandığı, zaman içerisinde bireyin kendini tanınması, keşfetmesi, bakımın ve süsün cazip geldiği abartı olarak değil, bir ihtiyaç olarak yorumlanması modern güzelliği beraberinde getirmiştir. Kozmetik ürünlerinin yaygınlaşması kadınlar tarafından yoğun ilgi görüldüğü ve güzelleşmek için bakım ürünleri olarak tabirlerde bulunulduğu ticarete dökülerek reklamlar yolu ile kitleye referans gösterilmeye başlanmıştır. Teknolojik ve ekonomik olarak genişleyen bu süreçte radikal değişimine uğrayan kadın, giyim anlamında vücut hatlarının gizemini ortadan kaldırmış ve beden zarafetinin ortaya atıldığı yarı çıplaklığın hakimiyet sürmesi ile afişlerde, gazetelerde bedenlerin gösterimi normalleşmeye başlamıştır. Bedenlerin özgürce sergilenmesi ile temel amaç haline gelen en güzeli bulmak için arayışlara girilmesi yarışmaları ortaya çıkartmıştır. (Vigarello, 2013:187-190). Kadın toplum içerisinde yer edinmeye başlamıştır.

20. yüzyılda gelişen ve değişime uğrayan kitle iletişim araçlarının getirdiği etki ile gündelik hayat içerisinde kullanım sağlanan eşyanın gün yüzüne çıkarttığı ve ilgi odağı olarak rol kestiği dönem içerisinde güzelliğe yüklenen özellik anlamı görünürlük kazanarak nitel özellikleri geride bırakarak nicel özellikler ile ön plana yerleşmesini sağlamıştır. Sanat hayatın içerisinde yer edinmesinin oluşturduğu nesne ve insan ilişkilerinde bağın ticarileşmeden doğan günlük eşyaların talebi yararlı, ucuz ve seri üretilmesi gereken mekanizmayı oluşturdu. Aldığı durum özelliği yinelebilir olmasıyla birlikte ticareleşme yolunda ilerleyen güzellik anlayışı kozmetik ürünlerin yaygınlık göstermesi işlem ve tedaviler ile tıbbi güzellik bakımının ortaya çıkarttı. Kozmetik  r nlerin seri üretim geçişi devamlılığı getirmesi ile ticarileşmeye yolunda başlayan kozmetik ve estetik sayesinde istenilen ideal m kemmek güzellik anlayışını oluşturmaya başlamıştır (Vigarello, 2013:203).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. POP SANATINDA KADIN İMGESİ

Popüler kitle kültürünün getirdiği etkiyle tüketim çılgınlığını benimseyen Pop sanat, bedeninin tüketim aracı olarak kullanılması farklı bakış açılarıyla eserlerine yansıtmıştır. İngiliz sanatçı Hamilton'un Pop hareketinin temelini attığı kolaj çalışmasında yalnızca kadın bedeni değil erkek bedeninin de bir seyirlik bir sembol konumunda göstererek izleyicilerine farklı bir bakış açısı sunmuştur. Pop sanatın popülerliğinin sebebi haline gelen Andy Warhol sanatçıları konu alan eserlerinin yanında popüler kültür nesne tüketilen ürünleri yoğunlukta kullandığı özgünce stiline uyarladığı eserleri ün kazanmıştır. Konuşma balonlarının ortaya çıkışında Pop sanata katkısı bulunan Roy Lichtenstein, çizgi roman ve noktalardan oluşturduğu renk kombinasyonunu yansıtmıştır. Tom Wesselmann, batılı toplumun yaşam tarzına yer veren ağırlıklı olarak kadın imgesi çalışmalarda bulunan sanatçıdır. Eduardo Paolozzi, popüler kültürü eserlerinde farklı mecralardan alınan resimleri kolaj tekniği ile ortaya çıkarttığı anlam bütünleştirmiştir. Paolozzi gibi James Rosenquist'de kolaj tekniğini eserlerinde uyarlayan büyük boyutlarda reklam panoları yapmıştır. Mel Ramos, kadın imgeleri ile nesneleri kompozisyon haline sunmanın yanı sıra çizgi roman kahramanlarına da yer veren sanatçıdır.

Eduardo Paolozzi

Bağımsızlar Grubun üyesi olan Eduardo Paolozzi, popüler dergilerden ve çizgi romanlardan derleyip oluşturduğu kolaj çalışmalarıyla İngilterenin Pop Sanat ile tanışmasında ön kılavuz oluşturmıştır. Eduardo Paolozzi, kendini Gerçeküstücülük akımının sanatçısı olarak görmüş olsa bile kitle kültürünün getirdiği yeni tüketici kültürünün etkisiyle çığır açıcı değişimlerin kapılarını aralayıp yeni Pop Sanat akımının öncülüğünü yapmasında yolu kesmiştir.

Görsel 5. Eduardo Paolozzi, "Ben Zengin Bir Adamın Oyuncağıyım", 1947

Kaynak: <https://www.dailyartmagazine.com/eduardo-paolozzi-i-was-a-rich-mans-plaything/> (20.09.22) tarihinde alındı.

Dergilerden, romanlardan derleyip topladığı görselleri ‘*Bunk*’ adını verdiği seri çalışmasını Bağımsızlar Grup’un üyelerine sunarak büyük bir yankı uyandıran ve merak edilen yeni tarzın ilk adımlarını atmıştır. Popüler kültürün getirdiği yenilikleri, imgeleriyle bütünleştirip Pop’un temel kavramını oluşturacak olan her kültüre hitap ediliş şeklini reklam dünyası ile yansıtmak olmuştur.

Paolozzi, “*Bunk!*” serisinin bir parçası olan “*Ben Zengin Bir Adamın Oyuncağıyım*” (I Was a Rich Man’s Plaything) kolaj çalışmasında pop terimini kullanarak gün yüzüne çıkartılmasını sağlamıştır. Alloway’ın pop terimini bulmadan öncesine dayanan kolajı, Amerikan yaşamının sahip olduğu popüler kitle kültürüne olan hayranlığını bir bütün halinde oluşturmanın yanında Paolozzi, kadın imgesini seyirlik bir nesne gibi boy gösterişini izleyicilere sunmuştur. “*Samimi itiraflar*” (Intimate Confessions) başlığının altında siyah dalgalı saçlı, göz alıcı kırmızı elbisesi

ve dizüstü çorap giyinimli kadın figürünün, büyük boyutta kullanılması ise odak noktasının ana tema üzerinde toplanmasını sağlamıştır. Kolajda kirazın yerleştirilmesi ve ‘*Real Gold*’ yazısı ile bütünlük kurulması kadının metalaştırılıp, kullanılıp kenara atılan nesne edasıymış gibi görünüm sergilemesi, erkeğin ise Amerikan uçakları ile istenilen arzu ve hedefine ulaştığını erotik açıdan cinsel gücünü temsil etmiştir. Kadın figürüne yönlendirilmiş silahın erkek tarafından tutulması ve ateş edildiğinde oluşan dumanın içerisinde Pop teriminin yerleştirilmesi, ‘‘Günahın Kızı’’ veya ‘‘Sokakların Kadını’’ olarak nitelendirilen bu imgenin, zengin adamın sıkılıp hayatından çıkartacağı bilincindeki oluşuna göz yumarak gülümseyip seyredişi ahlaksızlığa eleştiri niteliğinde gönderme yapılarak farklı bir bakış açısıyla sunmuştur (Frigeri, 2019:94).

Tom Wesselmann

Amerikan Pop sanat akımının ileriye doğru devam etmesini sağlayan öncüleri arasında yer alan Tom Wesselmann, soyut dışavurumculuğun ideal estetiği çerçevesindeki ilerleyişini tümüyle reddederek sanatsal arayışını yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Pop sanat akımında en çok kadın imgesine yer veren sanatçı, batılı insana hitaben alt toplum kültürüne yönelik çağın tanığı profili ile mütevazı tarzıyla saklı olanı dışarıya yansıtmayı amaçlayıp eserler yapmıştır. Wesselmann, Playboy dergilerindeki gösterişli kadınları ilham alarak, ataerkil baskınlığına karşı eleştiri niteliğinde sergilediği çıplak kadın figürlerini ayrıntılardan uzak siluet şeklinde kendine has tarzıyla oluşturmuştur (Ragon, 1987: 105).

Görsel 6. Tom Wesselmann, "Büyük Amerikan Çıplaklığı Bathub.3", 1963

Kaynak: <https://www.crash.fr/crash-imaginary-museum-016-1963-tom-wesselmann-bathtub-3/> (21.09.22) tarihinde alındı.

‘Büyük Amerikan Çıplaklığı’ serisi içerisinde farklı ebatlarda oluşturduğu eserlerinde cinselliği hedef almış ve alışılanın dışarısına çıkmıştır. Çeşitli iç mekan ortamında gerçekleştirilen, sarışın, kırmızı dudaklı, açık tenli ve cesur tavırlarıyla seksi görünümün elde edilmesi, düşünülen Amerikan kültürünün ideal kadın formunu gözler önüne sermiştir. Amerikan bayrağının renklerine ağırlık vermiş, kırmızı, mavi, beyaz renkleri kullanması ülkesine olan sevgisini ve bağlılığını kolaj serisinde göstermiştir. Ev içerisinde seyirlik olarak nesneleştirilmiş baştan çıkarıcı kadın figürü görüntüsü, izleyenlerin adeta bir gözetleyici tavır sergileme durumuna getirmiştir. Wesselmann, çıplak kadın imgelerinin siluet şeklinde anonimleşmesini sağlaması ve vücudunun sadece belirli kısımlarında ince işlemeci detaylara ağırlık vermesi, cinsel haz uyandıracak nitelikte donatılmış eserlerine yönelik hayal gücü sınırlaması getirmesi söz konusudur.

Kitleye yönelik yaptığı kolaj çalışmalarında abartılı şekilde açık sözlü olmasına rağmen cinselliğin karanlık yönlerini ortadan kaldırıp en saf haliyle tüketicilere sunmuştur. Tüketici kitle kültürünün, çoğunluk olarak vakit, zaman ve

tüketim sağladığı yeri seçerek eserlerinde sık sık hedef almıştır. 1963'te 'Bathtub 3' isimli kolaj çalışmasında ev içi dekorasyonunda banyo mekanının mahremiyetini ele almış ve özel alanın sıradan halini izleyicilere açık bir şekilde aktarmıştır. Mekân içersinde kullandığı sarı, mavi, kırmızı rengin baskınlığı izleyicilere sıcak, temiz ve güvenilir bir ortam olduğu hissiyatını sunmuştur. Banyo içesindeki ürünlerin kasten net ve detaycı işlenişi ve küvetin içersinde duş alan cinsel bölgeleri görünen çıplak kadın imgesinin soyut olması erotik açıdan uzaklığı yansıtmıştır (Honnef, 2004:90).

Roy Lichtenstein

Yüksek kültüre hitap anlayışını yok ederek Pop'un, önde gelen isimler arasında yer alan Roy Lichtenstein mevcut olan nesneleri eserlerinde kullanım gösterip hazır imgelerden yararlanarak kullanmıştır. Kitle iletişim araçlarının getirdiği tüketim kültürünü çalışmalarında gerçekçilikten uzak biçim ve tekniklerini belirgin bir şekilde yansıtmıştır. Dönemin popüler kültür anlayışı arasında ilgi çekici konumda olan çizgi romanları benimsemiştir. Yapmış olduğu illüstrasyon çalışmalarını, büyük boyutlarda noktacı biçimde, belirgin çizgiler ve baskın renk tekniğini kullanarak adından söz ettirmeyi başarmıştır. Çizgi roman tarzında yaptığı çalışmalarında sunduğu çizimlerin olayın gerçekçiliğine yakın bir görünüm sergilemesi adına konuşma balonları eklemiştir.

Görsel 7. Roy Lichtenstein, "Boğulan Kız", 1963

Kaynak: <https://www.sartle.com/artwork/drowning-girl-roy-lichtenstein> (22.09.22) tarihinde alındı.

Lichtenstein, ağırlıklı olarak kadın imgelerine yer vermiş ve insani duyguları içersinde barındırmıştır. Genellikle hüznü, duygusal kadın imgeleri yer almıştır. Dönemin getirdiği yenilikler arasında kitle iletişim araçlarıyla kadınların ilgisini uyandıran makyaj malzeme ürünlerinin yayılması kadın figürlü eserlerinede yansımıştır. Yaşanan olası her durumda bakımlı, makyajlı ve son derece güzel kadınlar seyirlik bir obje gibi izleyicilerin karşısına çıkmaktadır.

Lichtenstein'in 1963 yılında yaptığı "*Boğulan Kız*" eserinde tek bir kadın imgesini resmetmiştir. Kadın imgesine yüklenen duygusal üzüntü yoğunluğu yüz ifadesinden okunmaktadır. Şiddetli dalgaların arasında savruluyor oluşunda bile son derece bakımlı ve asil tavırlarıyla kadının sanat materyali olarak kullanılması izleyenlerin her zaman beğenisini kazanmayı amaçlayan seyirlik bir objeyi temsil etmiştir. Kadın figürünün, "Umrunda değil! Brad'i çağıracağıma, batmayı tercih ederim" yazan konuşma balonunda çaresiz durumu sergileniyorken, tipik pembe dizilerdeki gibi içten içte yakışıklı ve kahraman prensini bekleyişi görülür. Kadının, erkeğe bağlılığını ve korunmaya muhtaç halini ortaya koyarken, erkeğin ise egemen gücünü ve asaletini semptomlamıştır.

Andy Warhol

Soyut dışavurumculuk akımını tamamiyle reddeden ve çığır açıcı yenilikleriyle değişime uğramasını sağlayan ve gündelik hayatın, sanat ile bütünleşmesinde vazgeçilmez sanatçısı olarak nitelendirilen kişi olmuştur. Pop Sanat akımının babası unvanına sahip olan Warhol ile birbirinden habersiz olarak bu yola çıkan sanatçılar, sanatın keskin çizgilerini yumuşatarak meydan okumuş, hayatın içerisine dahil edilmesi adına yeni düzen için ortam hazırlamışlardır. Başta Warhol olmak üzere günlük hayata odaklanıp tarafsızlığı savunmuşlar ve bu akımın getirdiği eğlenceli, coşkulu, genç ruhlu hali ile dışa dönük tavırlarıyla yarattığı güzelliklerin peşinde koşmuşlardır. Gelenekselcilikten uzak ve şimdiki zamanın tadını çıkartmayı amaçlayıp hedef haline getirmişlerdir.

Warhol, sanatın ticari bir araç olduğunu temel alarak ve ticari bir sanatçı unvanına sahip olup bu yol üzerinde ilerlemiştir. Ticari metotları geliştirerek,

duygularını ve düşüncelerini işi içerisinde ayırıştırıp, ayrı tutmayı göz önünde bulundurmıştır. Tuval üzerine yaptığı resimlerini tekrarlar biçimde ilerleterek serigrafi tekniğini temel alıp duygu yoğunluğunu ortadan kaldırmayı amaçlamış ve yapmış olduğu resimler içerisinde izleyicilerin duygularını ayırıştırmasını hedeflemiştir. Warhol, serigrafi tekniğini çoğu çalışmalarında olduğu gibi ayrıca birçok ünlü yıldız kişilerin portrelerine yer vermiş ve ipek baskı tarama yöntemini kullanarak makine gibi üretilen eserlerine kısa süre içerisinde ulaşıp hızlı ve ucuz bir şekilde elde edileceğinin fikrinin öncü olmuştur.

Görsel 8. Andy Warhol, "Nigara, 1953, Marilyn Diptych", 1962

Kaynak:<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/late-20th-century-art/modernism/ap/a/warhol-marilyn-diptych> (28.09.22) tarihinde alındı.

Görsel 9. Andy Warhol, "Marilyn Diptych", 1962

Kaynak:<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/late-20th-century-art/modernism/ap/a/warhol-marilyn-diptych> (28.09.22) tarihinde alındı.

Pop sanatın ikonu haline gelen en etkili eserlerinden biri olan Marilyn Monroe'un ölümü üzerine yaptığı portre çalışmasının yaratıcılığına sahip olan Andy Warhol adının duyulmasında ve şöhretine kavuşma fırsatı doğurmuştur. Marilyn Monroe'un 1953 yılında Niagara tanıtım filmi için çektiği portre fotoğrafını kullanan Warhol, popüler kültür ikonunu renkli tuvalde şatafatlı yaşamının bir göstergesi olarak diğerinde ise siyah ve beyaz eserinde ölümünün temsili olmak üzere iki farklı tuvalde kullanıp portresini elli adet çoğaltarak yer verdiği çalışmada var olanı gün yüzüne çıkartma izlenimini benimsemiştir. Serigrafi tekniği ile ilerleyerek kullandığı boyanın silecek yardımı ile uygulanan baskıya göre değişkenlik gösterdiği rengi, kasıtlı olarak yaptığı Marilyn çalışmada aydınlık ve gölgeleri, en koyu ve en açık noktaları, net ve akıcı bir görünüm elde edilmesi için yüksek kontrast kullanarak vurgulamıştır. Monroe'un portresine uygulanan yüksek kontrast geçişleri yüzdeki hacmi ve derinliğin kaybolmasını sağlayarak düz ve yapmacık bir görünüm elde edilmesini sağlamıştır. Yapmış olduğu bu durum sanatın köklü değişimine sebebiyet sunan yüksek kültür kavramının ortadan kaldırılmış olmasını kanıtlamıştır.

Görsel 10. Andy Warhol, "Gold Marilyn Monroe", 1962

Kaynak: <https://www.arthistoryproject.com/artists/andy-warhol/gold-marilyn-monroe/>
(28.09.22) tarihinde alındı.

Amerikanın popüler kültür ikonu haline gelmiş olan Marilyn Monroe Hollywood'un en ünlü sanatçılar arasında yer almayı başarmış biri olmuştur. Kariyerinin ilk zamanlarında yan rollerde oynayan sanatçı, ilerleyen dönemlerde kendini kanıtlamış ve başarısını gün yüzüne çıkartmıştır. Filmlerde oynadığı komedi rollerinin getirdiği etki ile 'aptal sarışın' efsanesinin oluşumuna sebebiyet sunarak vücuduna damga gibi işlenen bu ünvan ile sanatçının yüksek cazibesi ve dişil enerjisiyle seks sembollerinden biri haline gelen arketip oluşumuna engel olunamamıştır. Her ne kadar ciddi rollerde oynamayı istemiş olsa bile bu durum film sektörü tarafından reddedilmiş, film ve reklam kampanyalarının önde gelen ismi olarak tüketici kültürüne hizmet eden bir araç haline gelmiştir. Çekici figürünün yanı sıra oynadığı rollerde büründüğü komedi karakteri, gerçek hayatı içerisindeki dramatik yaşamı, ciddiye alınma arzusu ve hissedebilen bir insan olduğunun önüne geçmiştir. Ölüm sebebi kesin olarak belirlenmiş olmasa bile büyük olasılıkla gösterilen sebebiyet, aldığı aşırı doz uyku haplarından dolayı intihar etmiş olması sonucuna varılmıştır. Birçok sanatçının eserlerinde yer almış olmasıyla ölümünden sonra artan ünü kitle toplumu tarafından ikonikleştirilmiş ve unutulmaz bir sanatçı haline gelmiştir.

Marilyn Monroe'un ölümünden kısa bir süre sonra Andy Warhol 'Diptych' isimli serigrafi çalışmasını yapmıştır. Monroe'un tanıtım filmi için çektiği var olan sıradan bir portre fotoğrafını kullanan sanatçı, bir tuvalde canlı renkleri ele alırken diğer tuval içerisinde siyah ve beyaz renklerin ağırlıklı olduğu iki tuvalden oluşan yeniden üretim için ard arda tekrarlanmış ritimsel biçimde fotoğrafı kullanarak eserini oluşturmuştur. Monroe'ın kısık gözleri, dişlerinin görünür yarı açık zoraki bir gülümseyişini sergiler şekli ile kendine has kıvrımlı kısa saçları adeta izleyicilere baştan çıkarıcı güzelliğini sunmaktadır. Warhol, ilk tuvalinde canlı sarı, mor, turkuaz renkleri işlemesi, yaşadığı zaman zarfı içerisinde Marilyn Monroe isimli yapay karakterin gösterdiği neşeli, cazibeli gösterişli hayatın sembolünü sunuyorken, arka planın tamamını kaplayan Kubbet'üs Sahra'nın rengi olan altın sarısı rengini kullanması dinsel açıdan saygı duyulup ilahlaştırılması gereken kişi olduğunu idolleştirmiştir. Kontrast renklerin elde edilmesini sağlar şekilde hacmin değişkenlik göstererek cansız bir maskeye dönüşmesi ile ikinci tuvalde ise ölümünden sonraki

sonsuzluğunu kademeli olarak nicel görünüm sunması izleyicilere cinsiyetçi sembol olmadığını ve hayranlık duyulmasının yanında sorgulaması gerektiğinin bilincini yansıtmıştır (Ford, 2001: 83).

Görsel 11. Andy Warhol, "Kırmızı Liz", 1963

Kaynak:<https://www.artnet.com/artists/andy-warhol/red-liz-AYK-Or2Ok68e8QPGIhnUPw2>
(03.10.22) tarihinde alındı.

Andy Warhol, çalışmalarında Hollywood'un ünlü yıldızları arasından kadın imgesine yer vermiş olduğu bir diğer tescilli güzellerden sayılan sanatçı Elizabeth Taylor olmuştur. Liz Taylor olarak adlandırılan dramatik sinema oyuncusu, Anglo-Amerikan tarzında yetişmiş sanatçıdır. Warhol, Liz Taylor'un '*Butterfly 8*' filminde canlandığı rol içerisindeki bir karesini modern topluma sunmuştur. Tüketim toplumunun imajı olarak görülen sansasyonel demirbaş Liz'in, kamusal yüzünü göstermek amacıyla Monroe'da yaptığı canlı renklerden oluşan çalışmasında makine kavramının keskin hatlarını izleyicilere yansıtmıştır.

Andy Warhol, tüketim kitle kültürü tarafından nesnelleştirilmiş seks sembolü haline gelmiş olan Marilyn Monroe ve Elizabeth Tayları gibi ünlü kadın sanatçıları

alışmalarına yer vermesinde, kitle tarafından uyarlandırılan statüyü taşımadığını, sıradanlığını yansıtmıştır. Baskın ve canlı renklerle güzelliklerini resmettiğini ve güzel olan şeylerin renklerle ifade edilip simgelendiğini aktarmıştır (Antmen, 2010: 167).

Allen Jones

Dönemin getirdiği soyut dışavurumculuk akımının yaygın olduğu süre içerisinde birçok sanatçı gibi yeni arayışlar arayan Allen Jones, Pop sanatın öncülüğünü yapan Hamilton ve Alloway'ın temellerini attığı ve radikal bir sanat ortamı için dışüncelerini ifade edilişi ile yeni akımın modern fiğürasyon etkileri ilham kaynağı olmuştur.

Görsel 12. Allen Jones, "Sandalye", 1969

Kaynak: <https://www.sartle.com/artwork/chair-allen-jones> 'den (05.10.22) tarihinde alındı.

Görsel 13. Allen Jones, "Masa", 1969

Kaynak: <https://www.minniemuse.com/articles/musings/allen-jones-furniture>

Ağırlıklı olarak kadın imgesine odaklanan Allen Jones, Pop sanatın bilinen sanatçılar arasında yer alarak kadın bedenini nesnelleştirmiştir. Kadın imgesini bulundurduğu heykellerinde ‘masa’, ‘sandalye’ ve ‘şapkalık’ isimlerini verdiği sıradan ev eşyalarını estetik ifadeyle cinsel bir obje gibi biçimlendiren Jones, kadın imgesinin nasıl imgeleşebileceğine dair çalışmalar yaparak nesne görünümü sunmuştur. Erotizmi kadın bedenine uyarlanmış olarak sunan, deri eldiven, çizme ve korse gibi cinsel dürtüleri uyandıran fetiş ürünlerini kullanarak hayal edilen ideal vücut formuna dizayn edilmiş ve istenilen kadın görünümü sergileyen heykeller yapmıştır. Jones, insan formuna yakın olarak ürettiği kadın imgelerinde yuvarlak kalçalar ve olağanüstü büyüklükte dik göğüslere sahip gerçek hayattan farklı abartılı olarak motif gibi işleyerek cinselliği vurgulamış olmasına rağmen gerçek bir figür olmaksızın cansız bir görünüm sunması ile güzel sanatlara dahil edilen heykeller olarak sayılmaktadır. Yüksek kültüre hitaben ürettiği heykellerinde cinsiyetçiliği göz önünde bulundurup cinsel özellikleri yansıtmaması kadın bedeninin tüketici konumuna karşı bir tutum sergilemiş olmasıdır.

Görsel 14. Allen Jones, "Perfect Match", 1966-1967

Kaynak: <https://www.pinterest.com/pin/159033430569438750/> (07.10.22) tarihinde alındı.

Üç parçanın bütünleşmesi ile oluşturduğu eserinde yüzünün yarısı ve bedeninin tamamı görünür şekilde oluşturmıştır. Biçimli vücudu, alımlı bacakları ve göğüslerin odak noktası halini aldığı ideal kadın imajını işlemiştir. Kırmızı rengin ağırlıklı yer aldığı siyah, sarı ve yeşil renklerin kontrast bütünlüğünü oluşturduğu ortaya çıkışı belirgindir. Jones, kadın imajına estetikleştirdiği yapay göğüslerin görünüşüyle basılı mecralarda yayımlanan imgelere karşı meydan okumayı aktarmıştır (Thomas, 49).

James Rosenquist

James Rosenquist, geniş büyük boyutlu farklı kaynaklardan birleştirilen parçaların detay kısımlarını öncelik vermiş reklam panoları tasarlamıştır. Reklam medyasının güçlü etkisini ilham alarak, farklı parçaları kullanırken, genellikle kadın imgesi, ilahlaştırılmış araba modellerini ve tüketim nesnelerini içerisinde barındırıp izleyicilerin anlayabilmekte zorluk yaşadığı kapalı mesajlara yer vermeyi amaçlayıp bir bütün halinde kitlenin karşısına çıkartmıştır.

Görsel 15. James Rosenquist, "Seni Fordumla Seviyorum", 1961

Kaynak: <https://www.wikiart.org/en/james-rosenquist/i-love-you-with-my-ford-1961>
(09.10.22) tarihinde alındı.

James Rosenquist kitle tüketim kültür nesnelerini yansıttığı eserinde Ford markalı arabanın ön kaput ızgarasını, yarı görünümlü kadın yüzü ve salçalı spagetti makarnasını birleştirerek ortak bütünlük oluşturmuştur. Teknolojik, cinsellik ve tüketim konularını işleyerek birbirinden farklı imajları aynı panoda yer almasını sağlamış ve kitlesel açıdan tüketicilik konusuna yer vermiştir. Arabanın kaput ızgarası ve salçalı spagetti makarnanın ayrıntılı ve net bir şekilde işlenmesi ortadaki silüetinin bulanık görünümü ve erotik kavramları hissettiren ağzı açık görünümlü kadın imgesi cinselliğin baş kahramanlığını temsil etmiştir. Rosenquist, modern kitle toplum insanların isteklerini ve bu isteklerinin getireceği hal ve davranışların memnuniyetine duydukları sevindiricinin getirdiği mutluluğu yansıtmıştır. (Lynton, 1991: 307).

Görsel 16. James Rosenquist, "Joan Crawford", 1964

Kaynak: <https://www.jamesrosenquiststudio.com/artwork/6403-untitled-joan-crawford-says>
(10.10.22) tarihinde alındı.

Görsel 17. James Rosenquist, "Marilyn Monroe", 1962

Kaynak: https://www.moma.org/learn/moma_learning/james-rosenquist-marilyn-monroe-i-1962/ (10.10.22) tarihinde alındı.

Rosenquist, diğer sanatçılar gibi popüler yıldızları eserlerine konu almış ressamdır. Ünlü yıldızların hayatlarından etkilenerek hayranlığını dile getirmek amaçlı, 'İsimsiz' adlı eserinde, Joan Crawford, özel yaşamında yaşadığı aksaklıklar ve çalkantılı yaşamı ile sert tepkilere, eleştirilere maruz almış aynı zamanda yaşamında her şeyin önüne koyduğu oyunculuğunda gösterdiği donanımlı oluşu ile başarılı kadın profili çizmiştir. Joan Crawford'ın farklı bir marka için çektiği sigara reklam kampanyasını kullanan Rosenquist, karikatürist bir gösterge sergileyerek saç, makyaj ve pürüzsüz yüz ifadesi ile karenin ötesinde bir yere odaklanan ünlüyü hedef noktası haline getirmiştir. Crawford'un birincil olarak yüzünü hedef almış diğer arkadan gelen ise imzasının yer almasıdır. Orijinalinden esinlendiği reklamdan sigara ile alakalı yazıyı kesmesi reklamın etkisini ve alıcılara iletilmek istenen mesajı yok etmesi sebep olmuş, sosyal açıdan eleştiri niteliğinde eserini yapmıştır. Özenli ve detaycı bir şekilde işlenen eserde baskın ve yoğun renkleri kullanması yüzdeki ağır makyaja gönderme yapılmış ve üzerindeki çiçek detaylarının olduğu kırmızı şık elbiseye dikkat çekilmek istenmiştir. Crawford'un modern

görünüşü ile reklam medyasından gelen eğlence sektörünün insanlardaki değişimini gösteren mekanizmayı ifade etmiştir (Banceoft, 2003:30).

Warhol'un 'Diptych' adlı eseri ünlü yıldız Marilyn Monroe'ı kullanmış olması ile aynı durumun sergileyen Rosenquist, Joan Crawford'u kullanmıştır. Her ne kadar ikisi de Hollywood ünlülerini eserlerinde taşımış olsalar bile Monroe'yu ikon konumuna getiren eser ile eş değer düzeyde olmamıştır.

Rosenquist, Marilyn Monroe'un ölümünden sonra ünlü oyuncuyu Warhol gibi çalışmalarında yer vermiştir. Marilyn Monroe'un dudakları, elleri, gözleri ve burnunu dört parçaya bölünmüş durumuna getirerek farklı yerlere yerleştirilmiş tuval üzerinde dinamik kolaj yapmıştır. Anonimleşen yüz içerisinde net bir algı yaratmak amacıyla yıldızın isminin belli harflerini görünür kılınması, popüler tüketim kültürü olan Coca-Cola kelimesi ile üst üste gelip birleştirmiştir. Monroe imgesinin parçalara ayrılmasında kırmızı dudak ve tırnakları, göz rengini ortaya çıkartılan makyajı bakımlı bir kadının neşe ile saçtığı gülüşü, saklanılanı ortaya sunma veya izleyicilerin fikir oluşturabileceği kitle reklamı açıdan erotik imaların dikkat çekici durumunu sergilemiştir.

Mel Ramos

1960'lı yıllarda yaptığı çizgi roman kahraman resimleri ile Pop sanat akımının bir parçası olarak nitelendirilen Ramos, yaptığı eserler dahilinde kendisini Sürrealist sanatçısı olarak konumlandırmıştır. Amerikanın popüler kültürü olarak önemli bir yere sahip olan çizgi romanlar, Ramos'ın çocukluğunda en sevdiği kahramanları resmetmesi üzerine imajının belirlenmesine yardımcı olmuş ve sanat camiasında yer edinmesi için başlangıç olmuştur. Wonder Woman, Süperman ve Batman gibi popüler kültürün yenilmez güçlü kadın ve erkek çizgi roman kahramanlarını resmetmesi üzerine Pop sanatın özelliklerini taşıyan eserlere yer vermiştir. Kötülerin kaybettiği iyilerin kazandığı her yaşa hitap eden ikon kahraman karakterlerinin başarılarını yansıtarak eserler yapmıştır. Mel Ramos ürettiği çizgi kahramanlar arasında kilit noktası haline gelen Wonder Woman, kendisini bulmakta yardımcı olmuş ve yapmak istediği asıl konunun belirlenmesinde kolaylık

sağlamıştır. Ramos, Wonder Woman'ın fiziksel kimliğini vurgulayan vücudun hatlarını ortaya çıkartan alımlı korse kıyafeti ile resmetmesi, ileride ortaya çıkartacağı Pin-up kızlarının ilham kaynağı olarak sayılmaktadır.

Görsel 18. Mel Ramos, "Wonder Woman", 1981

Kaynak: <https://www.rogallery.com/artists/mel-ramos/wonder-woman/> (12.10.22) tarihinde alındı.

Pin-up kızları, Amerikada ortaya çıkmış kolay ulaşım sağlanabilen ilk amacı askerlere yönelik mutluluk sağlayıcı kadınların neşeli, eğlenceli tavırlarının sergilendiği illüstrasyon ve fotoğraflardan oluşmuştur. Sakar aleni tavırların farkında olunmadan yarı açılmış kıyafetler ile cezbedici seksi pozlarla herhangi bir nesne ile veya nesnesiz şekilde kadınların masumane görünümlü sempatik tavırları illüstrasyon görünüm halinde dergi ve takvimlerde kullanılmıştır. Pin-up kızlarının hedef kitlesi askerlere yönelik gerçekleştirilmesinden doğan ilgiden kaynaklı geniş halk kitlelerine kadar yayılmıştır. Her vasıfa ithaf etmeye başlayan alımlı kızların popülerliği gün geçtikçe artış göstermeye başlamasında ötürü erkeklerin yanlarında

taşıdığı vazgeçilmez simge haline gelmiştir. Pin-up kızlarının rağbet görmeye başlamasının ardından kıyafetsiz, özgürce vücutlarını sergileyen kadınlar moda haline gelmesi nedeniyle erkeklere mahsus Playboy dergisi yayımlanmaya başlamıştır.

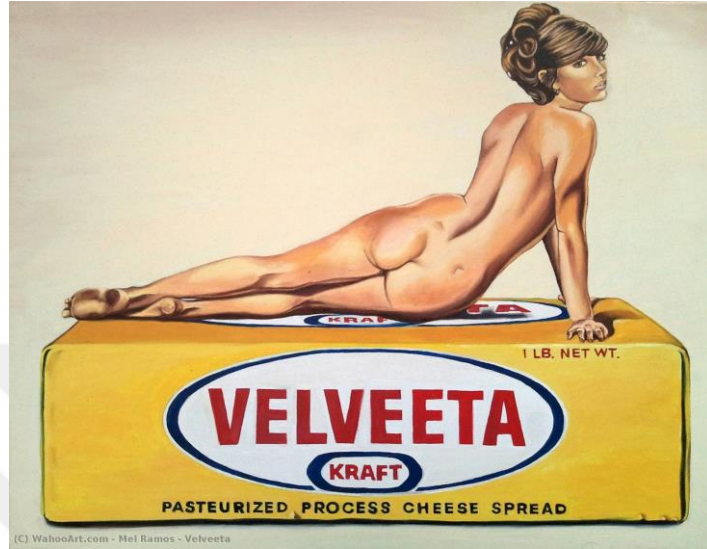
Görsel 19. Mel Ramos, "Coca Cola", 1972

Kaynak: <http://www.pinupcartoongirls.com/ramos-mel/> (12.10.22) tarihinde alındı.

İlk olarak 1964'te alt, orta ve yüksek kültür kavramlarının hepsine hitap eden ve cinsiyet olarak sadece erkeklere yönelik Playboy dergisi yayımlanmıştır. Erkeklere ithafen ortaya çıkan Playboy dergisinin ana teması kadınlardır. Güzel alımlı ve bir o kadar da seksi kadınların seyirlik bir obje gibi farklı pozisyonlarda durgun tavırlarının işlendiği görsellere yer verilmiştir. Kadınların erotik ve tahrik edici şekilde vücutlarını sergilemeleri, erkekler tarafından hayranlık uyandıran, istenilen ve arzulanılan kadın kalıbına kolaylıkla erişilmesini sağlamıştır.

Mel Ramos, ilham olduğu çizgi kahramanlardan sonraki süreç içerisinde imajını Pin-up kızlarına yöneltmiştir. Pop sanatın ticari reklamcılığını ve figürasyonunu benimsenmeyen Ramos, çıplak görünümlü kadın imgelerini ve

popüler kültür tüketim ürünlerini birbirinden farklı unsurları aynı çatı altında bütünlük sağlayarak kitleye yöneltmiş, ironi şeklinde izleyicilerin karşısına çıkartmıştır.

Görsel 20. Mel Ramos, "Velveeta", 1965

Kaynak: <https://en.buypopart.com/BuyPopArt.nsf/A?Open&A=AE3N8H> (13.10.22)
tarihinde alındı.

Ramos'un en dikkat çekici hale gelen 'Velveeta' eserinde, paketli şekilde peynir kutusu üzerinde uzanmış pozisyonda arka kısmı görünen çıplak kadın imgesine hitap edilen ve ürünün kullanım sağlanma durum içerisindeki kıvamına ithafen arasındaki ilişkinin kurulması amacıyla 'kadife' ismi kullanılmıştır. Tüketim ürünü olan peynir'i yerken ağızda bıraktığı hazzı ve kadının bedeninin erotik açıdan göze hoş gelen yönlerini farklı bir bakış açısıyla paralel doğrultuda aktarmıştır (Thomas, 2).

Ticari üretilen reklam kapsamında tüketim ürünü olarak gösterilen peynir kutusu ve nesneleştirilen kadın imgesinin boyut bakımında aynı düzeyde aktarılması ticari yönün ve güzelliğin estetik açısında eşit konumunu erotikleştirilmiş şekilde ön plana çıkartmıştır. Kadın imgesinin sakın bakışlarını yöneltirken izleyicilere sunduğu gamzeli kalçasını ve bronz pürüzsüz, kıvrımlı bedenini, yeni üretilmiş peynir

tazeliğini göstermek amacıyla etiket niyetine kadının sembol edilişini alıcılara mizahi şekilde atıfta bulunmuştur.

Nesneler ile kadın imgelerine aynı ölçüde yönelim göstermesi, kadın bedeninin erkeklere yönelik cinsel fantezi ve seks objesi haline dönüştürüldüğünü savına giren feminist eleştirmenler tarafından alegorik eserlerin, eleştirilerin hedef noktası haline gelmiştir. Mel Ramos, herhangi bir amaca yönelik olmadığını ve mizahi amaçla eserler ürettiğini beyan etmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. POP SANATI VE İLLÜSTRASYON

Türk Dil Kurumunun açıklamasına göre Fransızca kökenli olarak dilimize aktarılan illüstrasyon, poster, kitap, dergi gibi öğretici metin gereçlerinin açıklayıcı ve kavramaya dayalı görsel olarak ifade edilmesine yarayan resimleme sanatı anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2023). Bilginin anlaşılabilirliği ve mesaj aktarımının sağlandığı, belirli bir amaç güden iletişimin görsel yollar ile özgünce yorumlamaya dayalı olarak yaratılmak istenen algının ifade ediliş biçiminin sağlandığı resimlemedir. Görsel iletişimin temel alt yapısını oluşturan illüstrasyon, başlık, slogan ya da metin gibi sözel unsurları etkisini arttırmak için görsel olarak betimleyen ya da yorumlayan bütün unsurların kapsamına verilen isimdir (Becer, 2015:210).

Tarihin ilk çağ insanının duygu ve düşüncelerini iletmek için mağaraların duvarlarına resimler çizerek başlangıcını atmışlardır (Kılıç ve Savaş, 2013:33). Dönemin zorluk ve yaşam koşullarına göre ilk çağ insanları, kendilerini ifade etme biçimi içerisinde en verimli ve açıklayıcı şekillerde aktarım sağladıkları mağara duvarlarına ve taş yüzeylerine resmettikleri çizimler yazılı dilin kullanımından öncesinde gerçekleşmiş olup ilk iletişim kurma aracının ortaya çıkışı olmuştur. Mağara ve taş yüzeylerine resmedilerek aktarılan minimal ve net hali ile yansıtılan çizimler, kendinden sonraki dönemlere kadar kalıcılığını koruyarak iletilmesi günlük yaşam olaylarında karşılaşılmış durum ve analizlerin sonucunu görsel yollar ile dönem hakkında bilgi sahibi oluşumuna sebebiyet sunarak ilerleyen önemli etkindir. Geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesi gören resmetme sanatı hayatın içerisinde dönem dönem değişime uğrayışları ve iletişim içerisinde kuvvetliliği ve kalıcılığını aktarmadaki değer gören olgudur.

İllüstrasyonun evrilerek medeniyetin zirvesinde baş rol oynadığı mağara resimlerine yansıyan soyut figürler bilgi vermek amacı ile yapılmış, milattan önce 3500 zamanı içerisinde mesajlaşmak amacı için Sümer kil tabletleri, Hiyeroglifler ise 3200 yıllarında oluşturdukları piktografik işaretleri gözlemsel görüntüler ile

birleştirerek kullanmışlardır. Perspektif Rönesans döneminin olduğu 1435 yılında çizim ve perspektif yönteminin uygulanış şekli ile geliştirilmesi ve ilerletilmesi illüstrasyonu teknik, bilimsel ve mimari alanlarında ilerletmiştir. Sanayi devriminden sonraki süreç içerisinde Altın  ağ olarak tabir edilen 1860’larda baskı teknolojisinin gelişimi ile başlangıç gösteren, 1890’larda Art Nouveau ve Afiş sanatının yetişerek yaygınlaşmasından illüstrasyonun profesyonelleştiği dönemlerdir (Wigan, 2012: 277-280).

Gözlemler  zerine yaşanılan olay ve olgular karşısında duygu ve düşünceleri dolaysız yollardan iletmek amacıyla iletişimi, resimler yoluyla ifade etmişlerdir. Ill strasyonun, gelişim gösterdiği kırılma noktası ağaç, gravür gibi malzemelerin baskı tekniğinde kullanıma yardımcı olmasıyla yeni başlangıçlara yol açarak öneminin artması ve illüstrasyon için yeni bir dönemin kapılarını açmıştır.

Rönesans düşüncesinin yerleşmesine payı olan Alman ressam ve aynı zamanda matematikçi olan Albrecht Dürer, eserlerinin sahibi haline gelen gravür baskı tekniğine yer veren batı sanatının önemli ustaları arasında yer almıştır. Baskı tekniğini eserlerinde incelikle işlemiş olan Dürer, ışık, gölgeyi sunuş formu ve detaylara yansıttığı dokuların hissedilen şekli ile önemli çalışmalar yapmıştır (T kel, 1997:493).

Görsel 21. Albrecht Dürer, "Mahşerin Dört Atlısı", 1498

Kaynak: <https://www.arthipo.com/tr-tr/albrecht-durer-kiyamet-dort-atlisi.html> (01.02.23) tarihinde alındı.

Albrecht Dürer, eser içerisindeki dengenin oranı, ışık ve gölgenin son derece hassas şekilde detaylar ile işlenişi sunduğu baskı tekniği ile yaptığı Mahşerin Dört Atlısı en önemli yapıtıdır. Dürer, eserine verdiği perspektif etkisi at ve binicilere uyguladığı ve çizgilere yüklenen doku etkisi ile her detayın bütünlük halinde oluşunu göstermiştir.

Matbaanın gelişiminin öncesinde, resimlerde kullanılmaya başlayan tahta kısmın üzerine uygulanan oymalı eser içerisinde siyah bölgenin çıkıntılı, beyaz yerin ise derin şekilde oyumlu olması sonucunda elde edilen kalıp ortaya çıkartılmaktadır. Kâğıt üzerine yerleştirilen kalıp sayesinde baskı yöntemi oluşturulmaya başlamıştır. Yeniden doğuş anlamına gelen ve yeni çağa giriş yapan 15. yüzyıl Rönesans döneminde yeni sanat anlayışlarına oluşmuştur. Baskının gelişim göstermesi

matbaanın ilerlemesinin yol açmış ve kitapların çoğaltılabilmesi, orta kesimin sahip olacağı hedef kitle için imkân sağlamıştır (Gombrich, 2007:282).

16. ve 17. yüzyılda oyma baskı tekniğine bağlı metal ve bakır seçeneklerin ortaya çıkması ile gelen rağbet yoğunluğu sayesinde illüstrasyona ilginin artmasını beraberinde getirmiştir. 18. yüzyıla gelindiği zaman ise illüstrasyona sağlanan ilerleme durumu, litografi tekniğini etkilemiş ve illüstrasyona göre şekillenmiştir. Yer almaya başlayan illüstrasyon, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl içerisinde mekanikleşme döneminin getirdiği Sanayi devrimi halini alması sonucunda birlikte gelen seri üretim sayesinde çoğalma tekniği ve fotoğraf makinesinin keşfi ile fırsat kapıları açılmıştır. Üretilen mecra baskıları, orta kesim için lüks olan bu durumu ortadan kaldırmış ve her kesimin ulaşım sağlayabileceği hedef kitleyi beraberinde getiren tarihsel süreç hızlı bir şekilde ilerleme kat etmiş ve günlük yaşam içerisinde sık kullanılmaya başlayan illüstrasyon yer edinmeye başlamıştır.

19. yüzyılda gazete ve dergi gibi kitle iletişim mecralarında başlayan görsel kullanımı, illüstrasyon kullanımını getirmiş, rağbet gören bu sektör alanı illüstratör sanatçılarına çalışma ortamı sunmuştur. Oyma işlemi ile eserler veren sanatçı Edmund Evans, renkli tasarımları üretmeye başlamış ve piyasaya sürdüğü çocuk kitaplarında içeriğe göre uyumlu eserler resmetmiştir. Renkli baskı sanatçısı Evans, 19. yüzyılın en beğenilen ve ün kazanmış bir diğer illüstratör sanatçısı Walter Crane ile birlikte ortak işlerde bir araya gelerek yaptıkları tasarımlar ile Evans'ın ilk renkli çocuk kitabını yayımlamışlardır. Çocuk kitabında oyma işlemi, renklendirilmesi ve basımı ile alakalı olan Evans, sonraki sürecin tamamlanışında görev alan Walter Crane olmuştur (Öncü, 2008:83).

Görsel 22. Edmund Evans, Walter Crane "The Alphabet of Old Friends", 1932

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Crane_toybook.jpg (01.02.23) tarihinde alındı.

Renkli litografi yöntemine verilen Kromoglitografi ismini almasını, Evans sayesinde olmuştur. Renkli baskının öncülüğünde baş rol oynayan ve illüstrasyonun yaygınlaşmasının temel iskeletini oluşturan kişi olmuştur. Kitap kapağı ve içeriğinde yapılan illüstrasyon tasarımları dışında farklı olarak afiş, reklam, dergi gibi basılı yayımlarda da oluşturulup kullanılması sağlanmıştır. Kullanılmaya başlayan farklı mecra türleri arasında rağbet gören afiş tasarımlarında illüstrasyonun desteği ile aktarılarak oluşturulan, fikir ve üretkenliğin aktarılması, özgün tasarımlara kolay ulaşım sağlandığı süreci getirmiştir.

Victoria Döneminde başlayan ulaşım kolaylığına yönelik yapılan basılı yayına yönelik teknolojik keşifler ve gelişimler ile kitap ve dergiler yayımlanmıştır. Kitap ve dergilerin renkli resimler ile anlam kazanması, illüstrasyon için altın çağ olarak anılmaya başlandığı değerli bir dönemdir. Victoria dönemine has giyim tarzı, yaşam koşullarının yansıtıldığı zerafet ve mevkinin gösterişli ihtişamının bir arada kullanılarak ağırlıklı olarak işlenmiştir. Dönemin soluduğu havaya özgü yapılan

illüstrasyon tasarımlarında duygusal, nostaljik ve ideal güzelliğin aktarıldığı romantik temalar işlenmiştir (Ekşioğlu, 2017:5). Oluşturulan illüstrasyonlarda resimlerin kapsamlı süslü ve bitkiler aksesuar görünümü elde edilerek işlenmiştir.

Victoria Dönemi'nin abartılı süslemeciliğine ve dönem içerisinde baskının ilerleyerek ucuz ve seri üretimin ticarete dönüşmesine karşı ortaya çıkan Art & Crafts, el sanatlarının önemini değer biçilemeyecek oluşuna dikkat çekmek amacı ile ressam William Morris tarafından tasarım akımını öncülüğünü yaparak oluşumun ortaya çıkma sürecine başlamıştır. El emeğiyle yapılan sanat eserlerinin değerinin yansıtıldığı akım içerisinde illüstrasyonun fonksiyonel uğraş saf etmesinden doğan çizimlerin önemini ortaya çıkarmıştır.

Görsel 23. William Morris, "Strawberry Thief", 1883

Kaynak: <https://mymodernmet.com/arts-and-crafts-movement-william-morris/> (02.02.23) tarihinde alındı.

Yeni Sanat anlamına gelmekte olan Art Nouveau akımı, güzel sanatlar ve uygulamalı sanatların arasındaki keskin çizgiyi ortadan kaldırmış ve tasarımların tüm düzenini etkilemiştir. İllüstrasyonun gelişiminde önemli yere sahip olan Art Nouveau, el işçiliğini destekleyen ve tabiatın ana simgesi zarif bitki ve çiçek motiflerinin ağırlıklı olduğu, geometri ve form şekillerini içerisinde barındırıp sunan sanat formu oluşturmuştur. Uluslararası stil haline gelerek popüler hale gelen ve

farklı ülkelerin kültürlerine göre biçim değişkenliği göstermiştir. Reklama yönelik kurulan afiş tasarımları ile üne sahip olmayı başarmış güçlü illüstrasyon çalışmalarında adından söz ettirmeyi başarmıştır.

Görsel 24. Alphonse Mucha, "Bieres De La Meuse", 1897

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Alfons_Mucha_-_1897_-_Bi%C3%A8res_de_la_Meuse.jpg (02.02.223) tarihinde alındı

Afiş tasarımlarında toplumunu yansıtan stili ile dönemin içerisinde kadın imgelere yoğun şekilde yer verilerek sunulmuştur. Renklerin ve oranın birbiriyle bütünlüğü kompozisyon içerisine yerleştirilen çiçek ve yaprak motifleri arasında yer alan kadın imgeleri saf ve temizliğin göstergesi olarak rol oynamışlardır. Toplum içerisinde yer alan kadın imgesi, afiş tasarımlarının vazgeçilmez parçası haline gelmiştir (Ekşioğlu, 2017: 8).

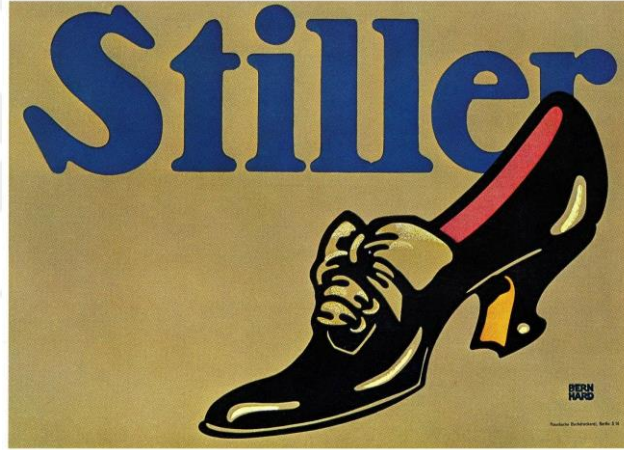
Görsel 25. Alphonse Mucha, "F. Champenois Imprimeur - Editeur", 1897

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Art_Nouveau (02.02.23) tarihinde alındı.

Art Nouveau'nun temelini oluşturan bitkiler, eski Yunan mitolojinden gelen, Doğa Ana olarak tabir edilen ve sembolik olarak yeşilliğin göstergesi olmuştur. Doğa kavramının doğurganlık kökeninden geliyor oluşu ile kadının cinsinin ana ve doğurganlık yönünün ortak noktalarının bir bütünlük içerisinde sunulması her iki kavramın saygıdeğer oluşunu ve önemi simgelemiştir.

Modernizim temelini oluşturulmaya başladığı 20. yüzyıl döneminin başlarında Art&Craft ve Art Nouveau akımlarının gösterişli süslemeciliğine, kalabalık anlatım tarzına yönelik karşı çıkan ve sadeleşmeden yana yön şekillenmesine gidilmiştir. Minimalistliği amaçlayan ve reklam amaçlı yapılan afiş tasarımlarının kalabalık anlatımından sıyrılması gerektiği düşüncesine geçiş yapılmıştır. Bu düşüncenin oluşumunun etkisi ile ortaya çıkan Plakatstil akımı oluşmuştur.

Reklam için markalara tasarım afişi oluşturan Lucian Bernhard'ın önceki akımlardan farklı şekilde oluşturmuştur. Plakatstil akımının görsel sade bir dil ile anlatımına teşkil eden Lucian Bernhard'ın yapmış olduğu tasarım ile çıkış başlangıcına sahiptir. İllüstrasyon tasarımlarında net bir dil anlatımı ile çarpıcı renklerin kullanılarak alıcıya açıkça ifade edilebilen mesajları görsel yolla aktarmıştır. Genellikle markalara yaptığı illüstrasyon tasarımlarında arka planı düz renk kullanan Bernhard, istenilen mesajı aktarmada vurgucu bir renk ve kalın harf harfler kullanmıştır. Markanın neye ait olduğuna dair bilgi vermek amacı ile minimal çizim ile ifade etmiştir. İllüstrasyonun tasarımını, ilk olarak sadeleşmeye gittiği akım Plakatstil olmuştur (Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar, Kasım 1991: 49).

Görsel 26. Lucian Bernhard, "Stiller Shoes", 1908

Kaynak: <https://id.pinterest.com/pin/49047083421568543/> (04.02.23) tarihinde alındı.

Modern sanatın resmi olarak kendini belli etmeye başladığı 20. yüzyıl içerisinde dönemsel olarak sanat akımlarının değişkenlik göstermesine karşılık illüstrasyon tasarımının ileriye yönelik değer görmesi ve geniş yelpazeye yayılmıştır. Yeni yaşam biçimlerinin oluşturduğu sosyal ve kültürel anlamdaki değişimler illüstrasyonun görsel dilini yapıcı tarzda etkilemiştir. Görsel sanatlar içerisinde resim, heykel, müzik gibi sanatsal etkinliklerin yoğunlukta olduğu modern sanat olarak adlandırılan dönem içerisinde teknolojik gelişmelerin baş gösterdiği etki ile illüstrasyon sanatının yükselmesine sebep olmuştur.

20. yüzyılda ortaya çıkan, Kübizm ile başlayan ve sonraki süreçlerde Fütürizm, Dada akımlarının yeni tarz arayışlarına göre yön değiştirmesi ile ortaya çıkan geometrik şekillerin işlevsel nitelikte kullanılması gelenekselcilikten sıyrılıp radikal kararların başlangıçlığının yapılmasına kanıtı olmuştur. Sosyo ekonomik açının verdiği yetki ile etkileşime uğrayıp değişim gösterilmesi ile illüstrasyon ciddi şekilde etkisi altında kalmıştır. Süsleme sanatından kurtulmak isteyen sanatçılar, teknolojinin ilerlemesindeki değişiklikler ile toplumsal düzen yönetimini etkilemeye çalışmışlardır. Sinema, reklam gibi rekabet gerektiren sürükleyici alanların gelişmesi ile yeni yaratıcı fikir ve stillerin oluşumundaki kaynak aracı gören illüstrasyona talep artmıştır.

21. yüzyıldan itibaren gelen modern etki bilim ve teknolojik açlığın giderildiği ilerleme ile dijital çağ veya bilgi çağı olarak adlandırılmıştır. İlerleyen teknoloji ile illüstrasyon aydınlık döneminin zirvesini yaşamaya başlamıştır. Genellikle basılı veya görsel mecralarda yer alan illüstrasyon, günümüz dönem içerisinde, günlük kullanım sağladığımız ürün ve nesneler üzerinde kendini göstermeye başlamıştır. Yaratıcı endüstri devri yenilikler sayesinde oluşmaya başlamıştır. İllüstrasyonun, gösterdiği çeşitli alanlara sağladığı ulaşım etkisi ile bu konuda ilgili saha uzmanlarının desteğine ihtiyaç duyulma başlanmıştır. Fikirsiz ve düşünce yapısının etkilendiği dönem zarfının getirdi rekabet sisteminde yaratıcı düşünceler ön plana çıkmıştır. Biçim ve görüntülerin düzeni değişmesi ile 20. yüzyıl dönemine ait sanat akımları günümüz içerisinde etkileri, illüstrasyonlar üzerinde görülmüştür. Kübizmin mekân anlayışı, Gerçeküstücülüğün farklı nesneler birleşimi ile aktardıkları soyut anlamlı resimleme tekniği, İzlenimcilik akımının aydınlık renkleri, Pop sanatın ise kitle iletişim nesneleri ile sunduğu yeni şekil ve sundukları yaratıcılıkları tesir göstermiştir (Acartürk, 2019:14).

İkinci Dünya Savaşının ikinci çeyreğinden kısa süre sonra kendini göstermeye başlayan tüketici topluluğu reklam ve tasarım alanında önemli katkısı olmuştur (Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar, Şubat: 52). Popüler tüketim kültürün getirdiği üretim sektöründen doğan tüketici topluluğunu, yaşam politikası haline getiren Pop sanat önceki sanat akımlarının aksine reklam söktünü yakından takibe

olarak meydan okumuştur. Pop sanatçıları, afiş, poster, çizgi roman, televizyon, müzik, film sektörünü, gibi geniş yelpazede tuttıkları kitle iletişime ait tüketim kültürü yansıtan bütün unsurları içine alarak yenilikçiliğe duydukları hayranlığı açık bir dille yansıtmışlardır. Tabakalaşan katı endüstriyel çağa karşılık toplumun ilgi ve alakasına yönelik özgür ruhlarının açıkça ortaya koymuşlardır (Germaner, 1997:10-13). Yakın takibe aldıkları üretim ve tüketici topluluğunu, kitle iletişim araçlarının kolay ulaşılabilir ve anlaşılabilirliğini görsel faktörlerle ifade etmişlerdir.

Fotoğrafın gelişim kat etmesiyle kendini gösterdiği 60'lı yıllar ile başlayan imajların, kolaj yapımı ve kurgu teknikleri ile birleştirilerek yeni bir tür haline gelen ve oluşturulan kompozisyon tasarım çalışmaları başlamıştır (Dursun, 2013:96). Kolaj tekniğini kullanım sağlanması sayesinde çeşitli mecralara yönelik oluşturulmuştur. Yeni tekniğin kullanılmaya başladığı Pop sanat içerisinde tüketim toplumunun simgesi niteliğinde yapılan kompozisyon çalışması ayrı bir boyuta taşıyan Richard Hamilton olmuştur. Ev içerisinde aile düzenini ele alarak işlediği “*Günümüz Evlerini Bu Kadar Farklı ve Bu Kadar Cazip Hale Getiren Şey Nedir?*” tasarımında gündelik hayata kolaylık sağlayan nesneleri bir arada kullanarak yenilikçiliğe modern anlatım dili katmıştır.

Pop sanatı ile başlayan kolaj tekniğinin rağbet görmesinin yanı sıra illüstrasyona katılan renk ve biçim teknikleri bir o kadar gelişim göstermiştir. Teknolojinin getirdiği kuvvetli gelişim sayesinde gündemin popülerliğine yön veren çizgi roman, afiş tasarım, posterlerin aracı vasfı taşıması sayesinde illüstrasyon tasarımına yenilikçi ve yaratıcı fikirler oluşturulmuş, güçlü etkiler getirmiştir. Pop sanatın temel öğelerini, ideal olarak benimseyen Roy Lichtenstein, kendine has üslup ve tarzda grafik kökenli illüstrasyon sanatı üreterek çizgi roman tasarımları yapmıştır. Çizgi roman kesitlerinde oluşturduğu sert çizgiler, renklerin canlılığı bütünlüğüne ile sade bir anlatım dili oluşturmuştur. İllüstrasyonlarında tipografi kullanarak anlam kuvvetliliği sağlayacak konuşma balonları eklemiştir. Tasarımlarında baskınlık ile eş orantıda ilerleyen yalınlığı kendine özgü bir dille ifade ederek oluşturduğu kompozisyon içerisinde başarılı şekilde yediren önde gelen sanatçılar arasındadır.

Görsel 27. Roy Lichtenstein, "Belki", 1965

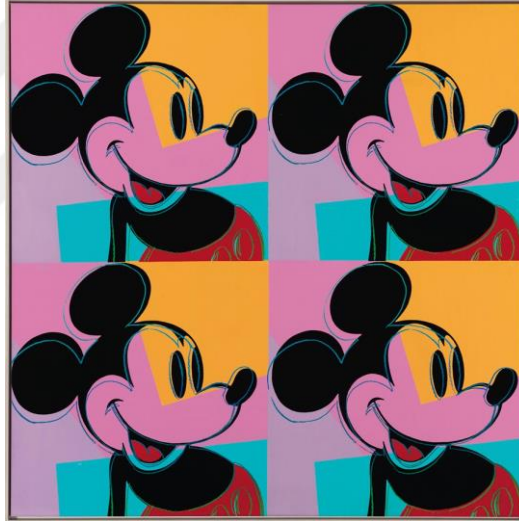
Kaynak: <https://www.arthipo.com/tr-tr/roy-lichtenstein-belki.html> (05.02.23) tarihinde alındı.

İletişimin araçlarının popülerlik göstermesiyle tüketici kitle çoğunluk haline gelmiştir. Teknolojik açıdan ilerleme kat etmeye başlamasıyla televizyonun yaygınlanması ve film sektörlerinin ardı arkası kesilmeyen bir konuma gelmiştir. Amerikanın şehvet verici sektörü Hollywood sineması ve her yaşa hitap edebilen çizgi filmlere olan hayranlığın zirvesini oluşturduğu dönemdir. Popüler Walt Disney'deki çizgi film karakteri Mickey Mouse karakteri, Pop sanatçılar, Roy Lichtenstein ve Andy Warhol tarafından es geçilmemiş ve kendilerine göre yorumladıkları çağdaş etki bıraktıkları illüstrasyon tasarımlarını gerçekleştirmişlerdir.

Görsel 28. Andy Warhol, "Look Mickey", 1961

Kaynak: <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.71479.html> (06.02.23) tarihinde alındı.

Görsel 29. Andy Warhol, "Quadrant Mickey Mouse", 1981

Kaynak: <https://artvee.com/dl/quadrant-mickey-mouse/> (06.02.23) tarihinde alındı.

Pop sanatı hayatının yol haritası olarak benimseyen Andy Warhol ve Pop sanat içinde değişmeyen, ilk akla geldiği zaman eserleri canlanan birbiri ile uyum bütünlük sağlamışlardır. Pop sanat için ayrı yere sahip ve dönemin önde gelen en önemli ikonik sanatçısı konuma gelmiştir. Amerikan yaşam stilini kabul görüşü ile eserlerine ayrı bir hava katmasıyla ün sahibi olmuştur. Warhol, genellikle tasarımlarını oluştururken günlük tüketim nesnelerini ve ürünlerini konu almıştır.

Temel alt yapısını oluşturan grafik tasarımın dalı olan illüstrasyonu, resimlerinde kullanmıştır. Genellikle günlük kullanımın sağlandığı popüler tüketim nesnelerini ele aldığı, konserve kutusu, Coca Cola, film yıldızları gibi illüstrasyon dilini yapıtlarında oluşturmuştur.

Görsel 30. Andy Warhol, "Coca Cola", "Campbells Condensep", 1962

Kaynak: <https://www.artnet.com/artists/andy-warhol/coca-cola-4-large-coca-cola-uHV9T2wdqD0-381APbmjcQ2> (06.02.23) tarihinde alındı.

Kaynak: <https://www.arthipo.com/tr-tr/andy-warhol-campbell-corbaları.html> (06.02.23) tarihinde alındı.

Görsel 31. Andy Warhol, "The Velvet Underground & Nico", 1967

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Velvet_Underground_%26_Nico (06.02.22) tarihinde alındı.

Andy Warhol, yaptığı eserler dışında müzik sektörü ile yakından ilgilenmiş olmasıyla birlikte Amerikalı The Velvet Underground rock grubunun menajerliğini yapmıştır. Rock grubu, ileriye yönelik devamlılığı olamamış olsa bile Andy Warhol'un menajerliğini yaptığı zaman içerisinde albüm kapağını uyarlayıp illüstrasyon biçiminde tasarlaması ilgi yoğunluğu yaşatmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜNÜMÜZ İLLÜSTRASYON SANATINDA POP SANATIN ETKİLERİ VE KADIN İMGESİ YANSIMALARI

Ana başlık, slogan, sözlü yazı gibi içeriği etkinleştirmek için desteklenen unsurları görsel yollar ile yorumlayan ya da betimleyen her unsura illüstrasyon adı verilir (Becer, 1999:210). Günümüz dönem içerisinde günlük hayatımızda sıkça karşılaştığımız illüstrasyon, bir mesajı ifade etmek amacıyla, aktarmak istenilen anlatımı görsel yollar ile anlatma biçimi oluşturur. İllüstrasyon tasarımında herhangi bir olgunun pekiştirilmesini yaratıcı fikirler ve süsleme işlevselliğiyle desteklenmesi sağlar. Kısacası illüstrasyon yazının ve anlatılmak istenen sözlerin görsel yolla aktarım biçimidir. İllüstrasyonlar, sorunların çözümü, süsleme, eğlendirme, bilgilendirme, yorumlama, bilgilendirme, eğitime, büyüleme ve hikâye anlatımında yaratıcı fikirlerin ayır edici özelliğini kişisel yollarla aktarılmasını içeriğin ise görsel şekilde iletilmesini hedefler. Zengin bir geçmişe sahipliğiyle güçlü zemin hazırlamış aynı zamanda etkili görsellerle dinamik, çağdaş bir ifade, yorumlama ve iletişim aracıdır (Wigan, 2012: 9).

İllüstrasyon, yazı ile aktarılan metinlerin, içeriklerin veya başlık, sloganları tarif etmek adına görsel resimleme ile güçlendirmeye verilen isim olarak tanımlanmıştır. İllüstrasyon, kitap kapağı, çocuk kitapları, dergi, afiş, broşür gibi geniş kapsamlı tasarımlara göre yaygın şekilde alan oluşmuştur. Görselliğin iletişim ile yön gösterilerek anlam katması, farklı örf ve kültürlere ait kitlelerin iletişime gereksinim duymadan illüstrasyon sayesinde görsel dil ile anlamlandırılmıştır. Kapsamlı alanlara ev sahipliği yaparak hizmet vermiştir. Günümüz dönemi içerisinde farklı gruplara göre çeşitlilik göstermiştir. Reklam illüstrasyonları, bir hizmetin hedef kitleye sunulması, tanıtılması için ürünün canlılığını güçlü kılmak ve üretilen fikirlerin imgeye bağlı aktarım sağlamasıdır. Reklama yönelik yapılan illüstrasyonlarda yer alan görsel tasarımlar, tipografi ve fotoğraf ile desteklenebilir. Akılda kalıcılığını etkinleştirilmesi için hizmet edilen ürün, halkın dikkatini çekmek amacı ile ön planda tuttuğu yaratıcı fikirlere başvurur. Halkın istek ve arzularını tatmin edici şekilde iletirmeye yönelik illüstrasyonlarda yapılır. Basın yayın

mecralarında ise gazete, dergi, kitap ve ansiklopedilerde yer alan makale, öykü, haber, roman, şiir ve açıklamaları kuvvetlendirmek için illüstrasyonlar eşlik etmektedir. Yapılması gereken illüstrasyon tasarımlarının uyumlu olması için tasarımcının metin veya içerik hakkında bilgi sahibi olması ve hissi doğru şekilde aktarması gerekmektedir (Becer, 1999: 210).

Medikal alanlar ve doğa bilimlerini kapsayan bilimsel ve teknik illüstrasyonlar, tıp, zooloji, mühendislik gibi mesleki uzmanlık gerektiren alanları kapsayan ve bu alanlar içerisinde hizmet vermek amacıyla yapılan tasarımlardır. Günümüz teknolojisinin getirdiği yetkilerde gözle görülemeyecek detaylıkları, yakından etkileşime geçmemize sağlayan ve görüntüleri basın mecralarına gösterebilmek için illüstrasyona gerek duyulur (Keş, 2001: 90). Dijital çağa geldiğimizde günümüz dönem içerisinde reklam illüstrasyonları ayrı boyut kazanmaya başlar. Geleneksel el çizimlerinin yerini almaya başlayan dijital teknolojinin getirdiği avantajlar, gerçekçi boyutlara kadar yükselen ve her ayrıntıya yer verebilme potansiyeline sahiptir (Dursun, 2013:112).

90'lı yıllarda başlayan elektronik araçların yaygınlaşması, gelişmesi itibariyle bilgi ve iletişime bulduğu kattı sonucu ile yaygınlık süreci illüstrasyona dijitalliği beraberinde getirmiştir. Dijital çağa geçilmesi ile illüstrasyon el çizimlerinin yerini bilgisayar üzerinde tasarlanan teknikler yerini almıştır (Akengin, Özbek ve Mazlum, 2018:204). Tasarıma gelen dijital yenilikler radikal değişimler ile üç boyutlu çizimlerin oluşumunu getirmiştir. El ile uygulamalı genelseksel illüstrasyonun yerini radikal bir değişim ile bilgisayar üzerinde çizimleri yapma imkânı sunan programlar yerini almıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte üç boyutlu çizimler, animasyon, reklam ve mecra sektörü önemli derece ilerleme ve ilgi talebi oluşmaya başlamıştır. Görsel iletişimin en iyi ifade biçimlerinin hedef kitleye aktarılmasıyla oluşturulmaya başlanmıştır. Günümüz döneminde markaların pop sanat hareketinden etkilenerek sundukları illüstrasyon tasarımları eğlence, sosyal ve kültürel açıdan etkilerini yansıtmıştır.

Görsel 32. Ray-Ban, "Paint Can", 2009

Kaynak: <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/chameleon-6bd86668-e18b-4bb0-a8fb-3bb86df3560f>: (05.05.23) tarihinde alındı.

2009 yılında Amerika’da yayımlanan RayBan aksesuar güneş gözlüğü tanıtımı için hazırlanan 10 adet afiş ve reklam film kampanyası oluşturmuştur. İki ayrı bölümden oluşan Ray-Ban ‘Paint Can’ adı ile mecralarına sunulan reklam afişinde Pop sanatın esintisi canlı renklerin bütünlüğünde ve konuşma balonunda hissedilmektedir. Sol kova içerisinde dinamit yerleştirilirken sağ tarafta kadın imgesi, asla saklanma yazısı yer almıştır. Nesne ve kadın imgesini bir bütün halinde aktarım göstermesi sonucunda oluşturulan dinamitin patlamaya hazır şekilde oluşu ve kadının bohem saç stili ile suratına yansıyan ifadesi ile enerji hissini arttırıcı oluşu kadının gücünü teşkil etmektedir.

Görsel 33. Ray-Ban, "Time To", 2020

Kaynak: <https://www.luxottica.com/en/ray-ban-time-express-yourself> (05.05.23) tarihinde alındı.

Kişisel aksesuar markası olan Rayban sıklıkla pop sanat akımına yer veren markadır. 2020 yılında yayımladığı ‘Time to’ projeli reklam kampanyasını oluşturmuştur. Ray-ban (2020), reklam sloganı olarak paylaşımda bulunduğu, “*Herkesin ikonik olabileceğine inanıyorum, her şey hayal gücüyle başlar. Herkesin kendi içindeki yaratıcı tarafını keşfetmek için daha fazla zamanı vardır. O yüzden haydi gidin.*” Sözü ile Pop sanatın tekniklerini yansıtan, özgün tasarımlar ve kişisel mesajları ile hedef kitleyi motive yüksekliği yaşatmayı başarmıştır. Sulu boya teknikli illüstrasyon afişinde yer alan kadın imgesi, saç imajı ve suratına yansıyan ifadesiyle Pop sanatın ikonik sanatçısı haline gelen Andy Warhol’u andırmaktadır.

Görsel 34. Pepsi, "Live for Now", 2013

Kaynak: gossiponthis.com/2013/02/22/beyonce-tributes-andy-warhol-pop-art-pepsi-live-for-now-campaign-poster/: <https://> (05.05.23) tarihinde alındı.

2013 yılında Pepsi kola markasının Dünyaca ünlü Beyonce şarkı sanatçısının yer aldığı reklamı yayımlamıştır. Warhol'un stilinden ilham alınarak ortaya çıkartılan kolaj tekniği ile canlı renk bütünlüğü ile Beyonce'un ifade değişikliğinin gösterildiği üç farklı karede ve son karede kutunu gösterimi oluşmuştur. Warhol'un ikonik eserleri, Marilyn Monreo ve Cambells konservesi, kola markası Pepsi esinlenerek uyarladığı reklam tasarımında yansıtmıştır.

Günümüz dönemin teknolojinin ileri seviyeye ulaşmasının sağladığı avantajlar üzerinde Pop sanat geniş çaplı yayılma göstermiştir. Ülkemizde Pop sanattı devam ettiren sanatçılar arasında adından söz ettiren Handy Queen ismi ile anılan Hande Uğur, Nesren Jake, İlkem Güneri sanatçılar sosyal ve güncel konuları ele alarak kendi tarz ve üsluplarına göre görsel dil ile anlattıklarını popüler kültür imgelerini dönemin güncel konu işleyişlerini ele almışlardır (Red Art İstanbul).

Görsel 35. Hande Uğur, "Pandemic Venüs", 2020

Kaynak: <https://www.handeugur.art/> (06.05.2023) tarihinde alındı.

Hande Uğur eserlerinde ağırlıklı olarak kadın konulu temaları ele almıştır. Güzelliğin tanrıçası Venüs'ü günümüz dönemine göre uyarlamıştır. Botticelli'nin Venüs'ünü yorumlama getiren Uğur, duruşunda değişiklik yapmadan moda uygun kıyafet ve pembe saç rengi ile yeni bir boyut kazandırmıştır. Venüs'ün istiridyesi arka planda konumlandırılmış ve önündeki kelebekler ise eserin değişimlerini simgelemiştir. Havuz mekânı tercih edilen Venüs'ün sosyal aktif kimliği yansıtılmıştır. Canlı renklerin uyumu, farklı nesneler ile bütünlük sağlayarak oluşturulmuş, günümüzün güncel kitle kültürünü aktarmıştır.

Görsel 36. Hande Uğur, "Bayram Değil Seyran Değil", 2020

Kaynak: <https://www.handeugur.art/> (06.05.23) tarihinde alındı.

Pop sanatın akıllarda yer edinmiş önemli sanatçısı Roy Lichtenstein'ın çizgi roman imge benimseyişini kendine has tarzı ile yorumlamıştır. Lichtenstein, kadın imgelerine ve çizgi karakterler uyguladığı noktalama özelliği kullanılmıştır. Kadın imgesi, tarz ve biçim olarak aynı yapılardır. Genellikle üzgün, ağlamaklı hal durumunu sergileyen eserlere bu kez Hande Uğur, kadın imgesini günümüz döneminde kullanmıştır. Konuşma balonunda yer alan yazı ile arka fona eklenen mekanik ürün ve dolar detaylarını ülkemizde yaşanan ekonomik durumu espiritüel dil ile ifade etmiştir.

Görsel 37. Nesren Jake, "Super Hero Series", 2023

Kaynak: <https://www.redartistanbul.com/nesren-jake> (06.05.23) tarihinde alındı.

Roy Lichtenstein kalın çizgi ve renk canlılığından esinlenen Nesren Jake, çizgi roman Harley Quinn karakterinin iki farklı kişilik yapısını orta bölmeli şekilde resmetmiştir. Eserlerinde yansıttığı çeşitli çizgi roman karakterlerini karma biçiminde bütünleştirerek oluşturmuştur. Temelinde yatan canlı renk kombinasyonlarını bir düzen içerisinde popüler imgeler ile yansıtmıştır. Resimde kullanılan keskin geçişler sayesinde karakterize hali ortaya çıkartmıştır.

Görsel 38. Nesren Jake, "These Are The Games Of External Forces", 2022

Kaynak: <https://www.redartistanbul.com/nesren-jake> (06.05.23) tarihinde alındı.

Telefonda konuşma iletişiminde bulunan kadın imgesinin üzgün ağlamaklı duruşu ile konuşma balonunda sergilenen yazı ile bütünlüğü ile dönemsel konuları minimal mesajlar ile aktarmıştır. Kitle kültürünü etkileyen güncel olaylara yer vermiştir. Sade düz kırmızı arka plan üzerine telefonun sarı rengi ortaya çıkartan ayırt edici özelliği ile kadın imgesi yer almıştır. Roy Lichtenstein yaratıcı olan konuşma balonu ve karakter stili popülerliğini korumakta ve günümüz döneminde devam etmektedir.

Görsel 39. İlkem Güneri, "Boom", 2023

Kaynak: <https://www.redartistanbul.com/i-ilkem-g%C3%BCneri> (06.05.23) tarihinde alındı.

Görsel 40. İlkem Güneri, "Bang", 2023

Kaynak: <https://www.redartistanbul.com/i-ilkem-g%C3%BCneri> (06.05.23) tarihinde alındı.

İlkem Güneri, Pop sanat anlayışının tarzına göre uyarladığı yazı stil ve renklendirmeyi arka planda kullanmıştır. Pin-up kızlarını andıran kadın imgesi yeni bir boyut kazanmıştır. Dövme, kıyafet ve saç tarzına güncelleme getirmiş ve günümüz kadınlarına göre uyarlamıştır. Güneri, üslubuna göre kadın imgelerine

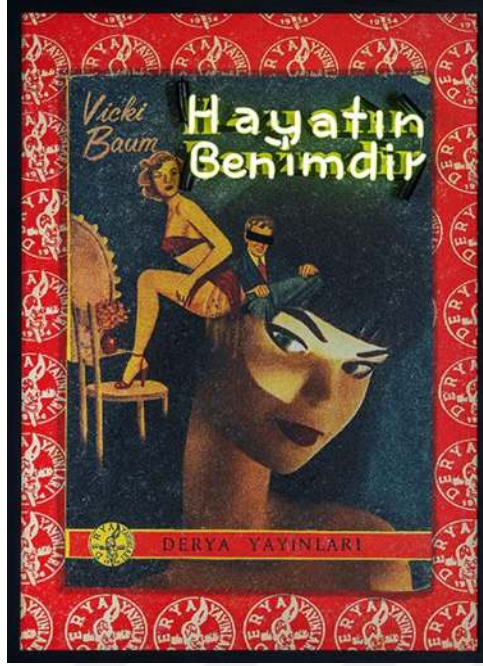
ağırlıklı olarak yer vermiştir. Biçim ve tarz olarak dönemin sosyal ve kültürüne göre uyarlanan imgeleri oluşturmuştur.

İllüstrasyon sanatına hayat veren, Türkiye'nin önemli sanatçıları arasında yer alan Grafik tasarımcı aynı zamanda ressam olan Kezban Arca Batıbeki, yaptığı çalışmalar içerisinde kadın temasını eserlerine yer vermiştir. Farklı platformlara yer verdiği tasarımlarını, popüler kültür üzerinde geçmiş ve günümüz arasındaki bağı çeşitli güncel teknolojilerin birleşimiyle eserler yapmıştır. Pop sanatın izlerini taşıdığı eserlerinde sosyal, kültürel ve toplumsal açıdan hayatın gerçekliği sayılan kadının oynadığı role karşılık Batıbeki'nin baskın ruhu ile işlediği kadın imgeleri bu duruma karşı direniş göstergesi oluşturmuştur. Günümüze kadar gelen süreç içerisinde kadının, nesne bir figür olmasına karşılık eleştiri niteliğinde işlemiştir (Q&AJournal: Kezban Arca Batıbeki, <https://ajournal.blog/Ajournal/Icerik/qajournal-kezban-arca-batibeki>, Erişim: 13.05.2023).

Görsel 41. Kezban Arca Batıbeki, "Kadın İstedikini Yapar", 2022

Kaynak: <https://www.artfulliving.com.tr/gundem/kezban-arca-batibekinin-pulp-fiction-3-sergisi-yapikredi-bomontiadada-i-25397> (13.05.23) tarihinde alındı.

Görsel 42. Kezban Arca Batıbeki, "Hayatın Benimdir", 2022

Kaynak: <https://www.artfulliving.com.tr/gundem/kezban-arca-batibekinin-pulp-fiction-3-sergisi-yapikredi-bomontiadada-i-25397> (13.05.23) tarihinde alındı.

Batıbeki, “*Pulp Fiction*” adlı oluşturduğu sergisinde kadın temasına yer vermiştir. Geleneksel ve günümüz teknolojiyi getirdiği yenilik hareketlerini karma şekilde bir bütün halinde yansıtmıştır. Gerçerliğin yıkıldığı, erkeğin, seyirlik nesne olarak gördüğü kadın bu kez farklı bir açı kazanmış ve roller değişmiştir. Kadın imgesinin baskınlık ve otorite sağladığı yerde erkek kimliksiz bir figür haline gelmiştir. Pop sanatın esintilerini, eserlerinde hakimiyetini sağlayan sanatçı, hayatın içerisinde aldığı yaşam koşulları, tutum ve davranışların gerçek yüzünü gündelik tavra göre yorumlayarak aktardığı içsel dünyanın fantezisine ağırlık verir.

Türkiye genelinde 80’li yıllarda popüler hale gelen arabeks teması müzik, film gibi sektörlerin yanı sıra illüstrasyon tasarımında etkisi altına almıştır. Arabeks temasını eserlerinde işleyen Gülsün Karamustafa, görsel ve kültürel olarak imgelerinde yer verdiği taşra hayatının melankoli duygu dolu yapısının ana tema haline getirmiştir.

Görsel 43. Gülsün Karamustafa, "Ya Rabbim Sen Bilirsin", 1981

Kaynak: <https://saltonline.org/tr/2076/gulsun-karamustafa-ve-arabesk> (13.05.23) tarihinde alındı.

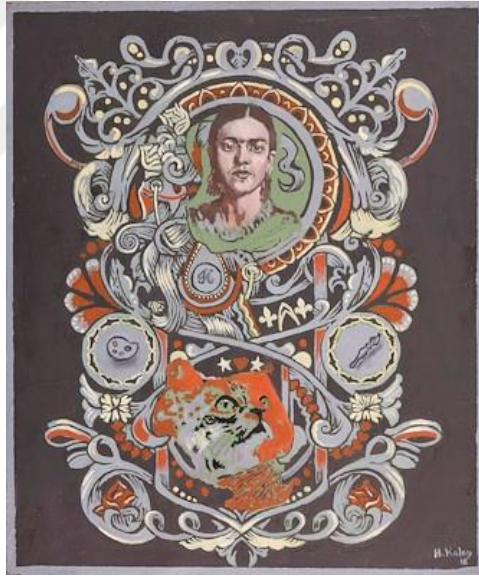
Perdelerin etkisiyle sahne havasının verildiği eserde ana karakter halinde olan kadın ve erkek figürün kıyafet ve yapısal olarak dönemin popüler görselliğini yansıtmıştır. Erkeğin, saç, sakal, kıyafetin saten ve derin açık bırakılmış düğme detayı, kadının ise dekolteli kıyafet ve uzun saçlı biçimlendirilmiştir. Arka yerde yer alan imgelerin etkisi ile Yeşilçam filmleri ve o dönemin popüler mekanları arasında yer alan gazino sahnesi aktarılmıştır. Kadın ve erkeğin duygusal olarak ayrı düştikleri hissiyatını verdiği eserde köyden, şehir hayatına yönelim sağlayan kadının, iki yerdeki hayat koşulunun toplumsal yaralarını eleştiri niteliğinde aktarılmıştır. (Eroğlu, 2021:47).

Hakan Kalay, ürettiği eserler içerisinde çizgi roman kahramanları ve karakterleri, toplumun düş gücü etkisiyle tanrısal imgelerin ağırlıkta olduğu eserleri oluşturmuştur. Kadın imgesine yer verdiği popüler kültürün önde gelen isimleri yıldız ve ressamı biçim, renk olarak farklı kullanım sergilemiştir. Art Nouveau'nun bitki ve yeşilliğini, Pop sanatın ise kitle iletişim araçlarını taşıdığı, kültürel ve toplumsal olguları yansıtmıştır. 20. yüzyılın ünlü sinema yıldızını, Warhol'un ikon haline gelen Marilyn Monroe eserine ve ünlü kadın sanatçı Frida Kahlo'yu eserlerinde yer vermiştir. Farklı renk kombinasyonları ile oluşturduğu geleneksel ve günümüze dönemine göre farklı bakış açısıyla uyarlamıştır.

Görsel 44. Hakan Kalay, "Marilyn Monroe", 2022

Kaynak: <https://www.sancakmuzayede.com/urun/2723417/hakan-kalay-marilyn-monroe-imzali-tuval-uzeri-yagli-boya-olcu-100x98-cm> (14.05.23) tarihinde alındı.

Görsel 45. Hakan Kalay, "Frida-Kedi", 2018

Kaynak: <https://www.artiummodern.com/urun/2413761/hakan-kalay-d-1970-frida-kedi-imzali-2018-tarihli-tuval-uzerine-yagli-boya> (14.05.23) tarihinde alındı.

Varolmayan düş ürünlerini, eski çağ ilkel insanların inanç mertebesindeki mitleri günümüz popüler karakterleri ile Art Nouveau ve Pop sanatın karma görüntüsüne yer vermiştir.

SONUÇ

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte gelen popüler kültür, başlangıç göstermiştir. İletişim araçları, hayat koşullarında yarattığı kolaylık ve konfor alanları sayesinde kitlelerin yönelimi değişmiştir. Rağbet görmeye başlamasının temelinde yatan önce ve sonraki akımlardan farklı temel ilkelerine sahip Pop sanat, sayesinde gerçekleşmiştir. Pop sanatçıların, eserlerine yansıyan kültüre hitap eden nesneler ile imgeleri aynı kategorite eşit saymışlardır. Pop sanatın yenilikçi ve dönemin ihtiyaç gereksinim farkındalığına karşın izlenim göstermiştir. Medyanın hakimiyet sağlamasından doğan görsellik, ön planda yer almıştır. Sanatçılar, görselliğin getirdiği göze hoş gelen, ilgiyi arttırıcı olmasından kaynaklı olarak genel kapsam içerisinde kadın imgesine yer vermişlerdir.

Kadın, çağlar boyu süreç gösteren ve günümüze kadar gelen zaman içerisinde fiziksel ve ruhsal açıdan hoş gelen bir varlık olmuştur. Güzelliğin, hissiyat karşılığına yerleşen kadın olmuştur. Her dönemin getirdiği sanat akımlarında sanatçılar, farklı amaç ve doğrultularını yönettiği, durum içerisinde gerçekleşen eserlerin ortak noktası haline gelen kadın imgesi yer almıştır. Kadının güzelliği, gözü dolduran ve kudret konumunda varoluş sergileyen varlık olarak kabul görmüşlerdir. Kadın geçmişten günümüze kadar yaşanan olguların getirdiği kültürel gelişmelerin etkisiyle farkındalık kavramının göstergesi oluşmuştur. Bu durum karşısında kadın öz benliğini algılamıştır. Ruhsal ve bedensel olarak sağladığı ihtiyaç haline gelen kişisel bakım ürünlerine yönelim sayesinde kadın bakım ve ihtişamı bir arada getirmiştir. Kadınların kendilerine sağladıkları durumun getirdiği etki sonucunda sosyol ve kültürel açıdan düşünce yapısı değişmeye başlamıştır.

Kitle iletişimin gelişmesiyle birlikte gelen basılı ve görsel yayın organları yaygınlık sağlamıştır. Geniş alana yayılmasıyla birlikte gelen görsel mecraların içerisinde hedef kitleye yönelik yer alan kadın imgesi can alıcı nokta haline gelmiştir. Yaşam koşullarıyla paralel olarak yön alan sanat algısıyla, görsel mecralar değişime uğramışlardır. Görselliğin en etkili unsurları arasında yer alan illüstrasyon, görsel dilin ifade ve anlaşılabilirliğini açık yollar ile aktarım sağlanan sanat ögesi

olmuştur. Tarihin ilkel çağlarından itibaren gelen ve günümüze kadar süreç gösteren ileri teknoloji çağında mesaj gönderiminde yararlanılan resimleme sanatı, illüstrasyon olmuştur. İllüstrasyon her alana hitap eden model haline gelmiştir. İllüstrasyona, renk, biçim, kompozisyon açısından farklı bir etki getiren Pop sanat olmuştur.

Pop sanatın illüstrasyon sanatında verdiği etki genellikle neşe çöşku hissatinin yansıtmıştır. Günümüzde varlığını gösteren Pop sanat illüstrasyonları gençliğe hitap etme şekli ile devam etmektedir. Pop sanatından günümüze kadın imgesi ve illüstrasyon sanatına yansımaları tez konulu çalışmada, Pop sanatın getirdiği yenilikçi hareketler sayesinde oluşuma uğrayan modern çağın izlenimi sergilenmiştir. Sanatçıların, benzersiz ve hür bakış açıları ile yansıttıkları kadın imgesi illüstrasyon eserlerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. İllüstrasyonu eserlerine yansıtan Pop sanatçıları, toplumsal ve geleneksel tabuları yıkmıştır. Kadın imgesinin, gözler önüne sergilenen tutum ve davranışların algısıyla gösterilen olguların gelişim sürecini eserler yolu ile desteklenmiştir. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte günümüzde devamlılığını kaybetmeyen Pop sanatın akıcı görünürlüğünü, sosyal mecralarda kadın imgeleri sergilenen marka ve sanatçıların illüstrasyon resimlemelerini analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan Pop sanatçıları, kadın imgesine yer veren sanatçılar ve günümüz çağı içerisinde Pop sanatın devamlılığını sağlayan sanatçıların örnek tasarımları sunulmuştur. 21. Yüzyıla gelindiği zaman illüstrasyon sanatı, geniş alana yayılması ile özellikle reklam sektörünün bel kemiğini oluşturmaktadır. Genç, dinamik ve diri bir tutum yansıtan illüstrasyon, reklam sektörünün en çok talep edilen yönelimi haline gelmiştir. Markaların oluşturduğu rekabet sistemi içerisinde hedef kitleye yönelik arzu ve ihtiyaç farkındalığı yaratmanın en ılımlı dili, görsel resimlemeler sayesinde oluşturulmuştur. Bu etki ile illüstrasyon, reklam sektörüne zenginlik katmasıyla sanat alanına daha çok yaklaşılmaya başlamıştır. Kadın imgesi ile yapılan illüstrasyon geçmiş dönemden günümüze reklam sektörüne yansıtılan alan ile değişmiştir. Önceki dönemler içerisinde kadın imgesi narin, kırılgan bir yapıda yer alınırken günümüzde baskın karakterize haline yansıtılmaya başlanmıştır. İllüstrasyonun kadın imgesi ve basın, yayın sektörünü olumlu etkileri literatüre, önemli katkıları olabilmektedir.

Literatür taraması yapıldığı süre içerisinde kadın imgesinin sembolik nesne olarak kullanım gördüğü kanısına varılmıştır. Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda kadın imgesinin illüstrasyon eserlerine yansıyan görüntüsü, dönemsel olarak değişim ve gelişimler sürecinde gördüğü değer etkisi aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

- Antmen A., (2016), **20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar**, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Aresse D., (2015), **Yakın Bakış**, Çev.: Orçun Tükay, İstanbul: Metis Yayınları
- Becer E., (2015), **İletişim ve Grafik Tasarım**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Berger J., (2008), **Görme Biçimleri**, Çev.: Yurdanur Salman, İstanbul: Metis Yayınları
- Bozkurt N., (2020), **Sanat ve Estetik Kuramları**, Bursa: Star Ajans Matbaacılık
- Eco U., (2012), **Güzelliğin Tarihi**, Çev.: Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Yayıncılık
- Erden O., (2012), **Çağdaş Sanat Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey**, İstanbul, Tempo Dergisi Yayınları
- Eroğlu S., (2021), **On Yenilikçiyle Pop Art**, İstanbul: Destek Yayınları
- Ford C. T., (2001), **Andy Warhol Pioneer of Pop Art**, Amerika: Enslow Publisher
- Frigeri F., (2019), **Pop Sanat**, Çev.: Eda Açıanal, İstanbul: Hep Kitap
- Germaner S., (1997), **1960 Sonrası Sanat Akımlar, Eğilimler, Grup Sanatçılar**, İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Gombrich E.H., (1986), **Sanatın Öyküsü**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Grieco S. F. M., (2005), **Vücut Görünüş Cinsellik**, Çev.: Ahmet Fethi, **Kadınların Tarihi Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları Cilt-3**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Honnef K., (2004), **Pop Art**, Frankfurt: Museum für Moderne Kunst
- Kılıç L., Savaş H., Altunay A., (2013), **Görsel Estetik**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları
- Krausse A. C., (2005), **Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Tarihi**, İstanbul: Literatür Yayınları
- Lynton N., (1991), **Modern Sanatın Öyküsü**, Çev.: Cevat Çapan, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları

- Öğdül R., (2010), **Sanatta Güzel Beden, Sanat Dünyamız** (Mart-Nisan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Ragon M., (1987), **Modern Sanat**, Çev.: Vivet Kanetti, İstanbul: Doğan Ofset
- Smith E.L., (2001), **Movements in Art Since 1945**, London: Thames & Hudson
- Tunalı İ., (2002), **Estetik**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Turani A., (2000), **Dünya Sanat Tarihi**, İstanbul: Evrim Matbaacılık Ltd
- Tükel U., (1997), **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi-1**, İstanbul: Yem Yayınları
- Türk Dil Kurumu (Tdk)., **İllüstrasyon**, Mart, 15, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/>: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Vigarello G., (2013), **Güzelliğin Tarihi**, Çev.: Erkan Ataçay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Wigan M., (2009), **Görsel İllüstrasyon Sözlüğü**, Çev.: Mehmet Emir Uslu, Bilge Barhana, İstanbul: Literatür Yayınları
- Ziss A., (2016), **Estetik**, Çev.: Yakup Şahan, İstanbul: Hayalperest Yayınevi

TEZ İNCELEMELERİ

- Acartürk Gülcan, **İllüstrasyonda Görsel Göstergelerin Anlatılması ve Mesaj: Gürbüz Doğan Eklioğlu**, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2019), S:14
- Ekşioğlu Umay Duru, **2000 Yılından Günümüze Kadar İllüstrasyonun Genişleyen Uygulama Alanlarının ve Yeni İllüstrasyon Tekniklerinin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi (2017), S:5
- Dursun Nihat, **Evrimleşen Grafik ile İllüstrasyon ve Animasyon İlişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2013)
- Keş Yusuf, **Görsel İletişimde İllüstrasyonun Kullanım Alanlarına Kuramsal Bir Yaklaşım**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2001), S:90
- Öncü Melda, **Baskı Teknolojisindeki Gelişmelerin Resimli Çocuk Kitaplarının Gelişimin Etkisi**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2008), S: 83
- Yıldırım, Belma, **Batı Sanatında İnsan Bedeni ve Değişen Anlamı**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (2008), S:31

SÜRELİ YAYINLAR

Akengin Gültekin, Özbek Sümeyye, Mazlum Hakan, (2018), **Kitap Tasarımının Bugünü ve Yarını, Uluslararası Sanatta Yüksek Teknoloji Kullanımı Kongresi Özet ve Tam Biliriler Kitabı**, (Nisan), İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, S: 204

Altıntaş Y., (1991) **Grafik Tarzlar (3) Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar: Grafikerler Meslek Kuruluşu**, (Kasım), S:49

Altıntaş Y., (1992) **Grafik Tarzlar (6) Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar: Grafikerler Meslek Kuruluşu**, (Şubat), S:52

Öğdül R., (2010), **Sanatta Güzel Beden, Sanat Dünyamız** (Mart-Nisan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, S:9

İNTERNET KAYNAĞI

A-Journal A Premium Way of Life, Q&AJournal: Kezban Arca Batıbeki,

<https://ajournal.blog/Ajournal/Icerik/qajournal-kezban-arca-batibeki>

(Erişim: 13.05.2023).

Ret Art İstanbul, <https://www.redartistanbul.com/> Erişim (05.05.2023)

Thomas J.A., Mel Ramos / Male Gaze?

https://www.academia.edu/1702483/Mel_Ramos_Male_Gaze Erişim:

(12.10.2022)

